زنجیرەی ئیسلام و زانست

1

قورئان و ڕوەکناسی

ئامادەکردنی
سەروەر ڕەحمان

قورئان و زانست

6

قورئان و ڕووەكناسی

زنجیرەی قورئان و زانست (٦)

قورئان و ڕووەکناسی

ئامادەکردنی

سەروەر حەسەن

پێداچوونەوەی زانستی و پێشەکی

د.جلال حمەصالح بۆسکانی

کۆلێژی کشتوکاڵ/ زانکۆی سلێمانی

پێداچوونەوەی زمانەوانی

م. محمد شریف صالح

بەکالۆریۆسی زمانی کوردی

ناوی کتێب بەکوردی: قورئان و ڕووەکناسی

ئامادەکردنی: سەروەر حەسەن

پێداچوونەوەی زانستی: د.جلال حمەصالح بۆسکانی

پێداچونەوەی زمانەوانی: م. محمد شریف صالح

بڵاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن/ هەولێر

نەخشەسازی ناوەوە: جمعە صدیق کاکە

خەت: نەوزاد کۆیی

بەرگ: أمین مخلص

نۆرە و ساڵی چاپ: یەکەم ١٤٣٢ك - ٢٠١١ز

تیراژ: ١٥٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٣٢٠) ساڵی ٢٠١١ پێدراوە

تەفسیر

بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن

هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس

ت: ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨

مۆبایل: ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١

tafseeroffice@yahoo.com

tafseeroffice@maktoob.com

altafseer@hotmail.com

ناوەرۆك

به ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

پێشەكی

به قەڵەمی د. ئەفرام محمد حسن

سوپاس و ستایش بۆ خوای گەورە، هەزاران درووود وسلاو بۆ گیانی پاكی پێغەمبەری ئازیز و یارو یاوەرانی تا ڕۆژی دوایی...

قورئان پەرتوكی خوای گەورەیە و بۆ مرۆڤایەتی دابەزیوە و لێیەوە مرۆڤ فێری چۆنیەتی ژیان و ڕێكخستنی پەیوەندیی دەبێت لەگەڵ خود و خوا و خەڵك و گەردوون.

قورئان وتەی خوای میهرەبانە، لە قورئاندا خوای بە بەزەیی و بەخشندە بۆ مرۆڤ دواوە، وتەی خۆیی بۆ ناردووە، لە هەندێك مەسەلەدا ئەو زاتە مەزنەی توانای بێسنووری بەسەر هەموو نهێنی و ئاشكراكاندا هەیە سوێندی بۆ مرۆڤ خواردووە، مرۆڤێك كە وەك قەوارە و هێز و زانست بەرامبەر پەروەردگار هیچ نییە، هیچ هیچ... ئەو خوایە ڕێزی لێناوە ﴿وَلَقَدۡ كَرَّمۡنَا بَنِيٓ ءَادَمَ﴾.

خوای گەورە وایكردووە ئێمە لە وتەكانی تێبگەین، ئەمەش یەكێكە لە گەورەترین بەخششەكانی بۆ مرۆڤ.

ئەم قورئانە هەموو لایەنەکانی پەیوەست بە ژیانی مرۆڤی گرتوەتەوە و هیچ لایەنێکی فەرامۆش نەکردووە (سیفەتێکی ئەم قورئانە ئەوەیە گشتگیرە و بۆ هەموو سەردەمەکانە). یەکێك لەو لایەنانە ئاماژە زانستییەکانی ئایەتە قورئانییەکانە کە ئێستا قوتابخانەی ئیعجازی زانستی لێکۆڵینەوەیان دەربارە دەکات.

جێی ئاماژەیە هەندێك لەو توێژینەوانەی دەربارەی ئەو ئایەتانە کە ئاماژەی زانستیان تێدایە، دەتوانرێت پێیبوترێت ئیعجازی زانستی قورئان، بەڵام هەندێکی تریان لەوە بەدەر نین کە ڕاڤەیەك یان خوێندنەوەی زانستی بن بۆ ئایەتەکان.

خوێنەری بەڕێز! ئەم کتێبەی بەردەستت یەکێکە لەو زنجیرە شەش بەرگیەی دەربارەی ئایەتە زانستییەکانی قورئانی پیرۆز (کە لەماوەی پێنج تا شەش ساڵدا) ئامادەکراوە: "قورئان و گەردوونناسی، قورئان و زەویناسی، قورئان و دەروونناسی، قورئان و زانستی پزیشکی، قورئان و ئاژەڵناسی لەگەڵ قورئان و ڕووەکناسی"... ئێمە لەم زنجیرەیەدا خۆمان پەیوەست نەکردووە بەوەوە کە سەرجەم بابەتە هەڵبژێردراوەکان لەڕووی ئیعجازبوونیانەوە ساغ کرابنەوە، بەڵکو ئیعجازبوونی هەندێك لە باسەکانی نێو ئەم زنجیرەیە سەلمێنراون و هەندێکی تریشیان تەنها خوێندنەوەیەکی زانستی و هاتنەوەی زانستە لەگەڵ ئایەتەکاندا.

لەڕاستیدا جگە لە "قورئان و دەروونناسی" کە وەرگێڕدراوی بەشێکی زۆر لە بابەتەکانی نووسراوێکی "ئەندازیار عبدالدائم الکحیل"ە کە توێژەر و چالاکێکی بواری ئیعجازی زانستییە، سەرجەم بەرگەکانی تر ئامادەکراون (بابەتەکان لە کتێب و سیدی و پێگە ئەلیکترۆنییەکانەوە هەڵبژێردراون و وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی کوردی).

لەلایەکی ترەوە لەم زنجیرەیەدا خۆمان پەیوەست نەکردووە بەوەوە کە بابەتەکان بە دووروودرێژی و سەرجەم وردەکارییەکانیانەوە باس بکەین، بەڵکو زۆرینەی بابەتەکان کورت و پوختن، هەوڵمانداوە زۆربەی هەرە زۆری ئایەتە زانستییەکان لە بوارە دیاریکراوەکاندا لەخۆبگرن.

خاڵێکی گرنگ کە تایبەتمەندی ئەم زنجیرەیەیە، پێداچوونەوەی زانستی و زمانەوانییە لەلایەن پسپۆڕانی بوارەکانەوە. ڕێز و خۆشەویستی بێپایانم بۆ یەک یەکی ئەو بەڕێزانە هەیە کە ئەرکی پێداچوونەوەیان لەئەستۆگرت.

ئـەو مامۆستا و هـاوڕێ ئازیزانـەم کـە پێداچـوونەوەی زانسـتیان بـۆ بابەتەکان کرد، بەڕاستی کارەکەیان زیاتر زانستی کرد، تێبینی و سەرنجی ورد و زانســتیانەیان دەربــارەی تــاك تــاکی بابەتــەکان پێــدام، یــان پێباشبوونیان پێوتم، خۆشحاڵبووم ئەو ئازیزانە بوونـە هاوکـاری ئـەم کـارە سادەیمان، دەبێت خوای گەورە خۆی پاداشتیان بداتەوە.

لەلایەکی تریشەوە ئەو خوشك و برایانەم کە پێداچوونەوەی زمانەوانیان بۆ زنجیرەکە ئەنجامـدا گـەلێك جوانکـاری و ڕاسـتکاریان بـۆ کارەکـە کـرد، چاکنووسـی و جواننووسـیان بـۆ شـێوازی داڕشـتن و وشـە و دەربڕینـەکان پەسەندکرد، دەستخۆشی و نزای خێرم بۆیان هەیە.

لەگەڵ ئەوەشدا دیارە هەر کارێك خاوەنەکەی مرۆڤ بوو، لـە کـەموکوڕی بەدەر نییە. هەر هێنـدە دەتـوانین و دەزانـین داوای لێخۆشـبوون و پێـدانی حیکمەت لە خوای گەورە بکەین.

خوای گـەورە دڵسـۆزی و دانـاییمـان پێبـدات و بـەمیهرەبانی خـۆی ئـەو کارانەی کە خۆمان بەباشیان دەزانین، لێمان وەربگرێت.

سەروەر حسن

سلێمانی/ ٢٠١٠

فاكتەرەكانی سیستمی كشتوكاڵی

(باران و خاك و ڕووەك)

خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ (٢٤) أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا (٢٥) ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (٢٦) فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (٢٧) وَعِنَبًا وَقَضْبًا (٢٨) وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا (٢٩) وَحَدَائِقَ غُلْبًا (٣٠) وَفَاكِهَةً وَأَبًّا (٣١) مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ﴾عـبس/٢٤-٣٢، واتـە: دەبا مرۆڤ سەیری خواردنەكەی بكات و سەرنجی بدات و بیری لێ بكاتـەوە. بێگومان ئێمە ئاومان بۆ داباراندووەتە خوارەوە، چۆن داباریندنێك؟ لەوەودوا زەویمان لەت لەت كرد بە چەكەرەی ناسكی ڕووەك، ئینجا دانەوێڵەمان تێدا ڕوانـد، هـەروەها تـرێ و سـەوزە، زەیتـون و دارخورمـایش، باخچـەی دەورەدراو بە دارخورما یان داری تر، یـاخود باخی چڕوپڕ، چەندین جۆر میوە، لەگەڵ هەموو ئەو گژوگیایانەی كـە خـواكردە و مـاڵات دەیخـوات لـە لەوەڕگاكاندا، (هەموو ئەمانەمان ئامادە كردووە) تا خۆتـان و ماڵاتـەكانتان سوودی لێوەربگرن.

ئەم ئایەتانە ئاماژە بە سێ فاكتـەری سـەرەكی كەشـوهەوا دەكـەن كـە مـەودای سـەركەوتوویی كـرداری كشـتوكاڵی دیـاری دەكـەن، ئـەوەش هاوكێشەیەكە سێ ڕەگەز لەخۆدەگرێت:

١. بـاران ﴿أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا﴾: هـەموو ئـەو كاریگەرییانـەی كەشـوهەوا دەگرێتەوە كە یارمەتی بـاران بـارین دەدەن، وەك: هـەور و گـەرمی و بـا و كرداری هەڵمین.

٢. خاك ﴿ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا﴾: ئاماژەیە بە پێویستی زەوی و کێڵان، بۆ دەستکەوتنی بەروبوومی کشتوکاڵی باش و چاك.

٣. ڕووەك ﴿فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾: ئـەوەش جـۆری تـۆوە بـەکارهاتووەکان دەگرێتەوە.

ئەم ڕاستییانەی قورئانی پـیرۆز باسـی لێـوەکردوون بنـەماکانی زانسـتی "ئەندازیاریی کشتوکاڵی" لەسەر دامەزراوە کە لە زانکۆکان دەخوێنرێـت... بەر لە دەستپێکردن بە هـەر پرۆژەیـەکی کشـتوکاڵی پێویسـتە لێکۆڵینـەوە لەسەر فاکتەرەکانی کەشوهەوای ئەو ناوچەیە بکرێـت، لەگـەڵ دیـاریکردنی سەرچاوە ئاوییەکانی و شیکردنەوەی جۆری ئاوەکەی و ڕێـژەی سـوێرێتی. هەروەها پێویستە لێکۆڵینەوە دەربارەی جۆری خاکەکەی و زانینی ڕێـژەی ماددە کانزایی و ئەندامییەکان بکرێت، ڕێژەی قوڕ (Clay) و لیتە (Slit) و قوم (Sand)، پاشان لەژێر ڕۆشنایی ئەو زانراوانەدا جۆری ڕووەکـی شیاو بـۆ ئـەو خاکـە دەستنیشـان دەکرێـت لەگـەڵ سـوڕی شـیاوی کشـتوکاڵی و جۆری تۆوەکان.

جیاوازی سروشتی زەوی

خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَٱلۡبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخۡرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذۡنِ رَبِّهِۦۖ وَٱلَّذِي خَبُثَ لَا يَخۡرُجُ إِلَّا نَكِدٗاۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَشۡكُرُونَ﴾ الأعـراف/٥٨، واتـە: ولآتـی بـەپیت و چـاك و ئـاوەدان دار و ڕووەكـی تێـدا دەڕوێت بە فـەرمانی پـەروەردگاری، ئـەوەش كـە زۆنـگ و پـیس و بێكـەڵك بێت، شتی بێسوود و بێفەڕ نەبێت هیچی لێ پەیدا نابێـت، ئـا بەوشـێوەیە بەڵگـە و نیشـانەی جۆراوجـۆر دەهێنینـەوە بـۆ كەسـانێك كـە دڵسـۆزن و سوپاسی خوا دەكەن.

خاكی كشتوكاڵی لە زەوییەكەوە بۆ یـەكێكی تـر دەگۆڕێـت، بـەگوێرەی پلـەی جۆرچـاكی: زەوی لمـین هەیـە، زەوی قـوڕین، زەوی خوێـدار یـاخود زەوی بیابان و جگە لەوانەش.

ئەم جیاوازییە لە سروشتی زەویدا لـە گـرنگترین ڕێسـا كشـتوكاڵییەكانە كـە لـەكاتی لێكۆڵینـەوە لـەو زەوییانـەدا ڕەچـاو دەكـرێن، ئـەم ڕاسـتییە زانستییە لە قورئانی پیرۆزدا پێشینەی هەیە.

لـە گـرنگترین هۆكارەكـانی جیـاوازی لـە جـۆری زەوی كشـتوكاڵیدا، جیاوازییـە لـە قـەبارەو ژمـارەی كونیلـەكانی نێـو خـاك. بـۆ نموونـە زەوی قـوڕینی ڕەش ئـاو گـل دەداتـەوە، چـونكە كونیلـەكانی تەسـكە، ئـەوەش یارمەتی دەدات لە پارێزگاریكردنی ئاو، لە كاتێكدا زەوی لمـین بـە خێرایـی

ئاوی پێدا ڕۆدەچێت، چونکە کونیلەکانی فراوانە و ناتوانێت پارێزکاری ئاوی سەر ڕووەکەی بکات.

دابەزینی ئاو بە زەویدا دەبێتەهۆی بەرزکردنەوەی ئەو هەوایەی لە کونیلەکاندا هەیە، بەوەش ئاوەکە جێی هەواکە دەگرێتەوە، هەربۆیە قوڕ بە ئاو دەکشێت و بە وشکبوونەوە دەچێتەوەیەك.

زەوی ئاست بەرز بۆ کشتوکاڵ باشترە

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبۡوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٞ فَـَٔاتَتۡ أُكُلَهَا ضِعۡفَيۡنِ فَإِن لَّمۡ يُصِبۡهَا وَابِلٞ فَطَلّٞ﴾البقرة/٢٦٥، واتە وەك باخچەیەك وایە، لە بەرزاییەکدا بێت و بارانێکی دڵۆپ گەورە بیگرێتەوە و ببێتەهۆی ئەوەی کە دوو بەرامبەر بەرهەمی هەبێت، خۆئەگەر بارانی دڵۆپ گەورەش نەیگرێتەوە، ئەوە نمەباران پاراوی دەکات.

ئەم ئایەتە ئاماژە بەوە دەدات زەوی بەرز باشترە بۆ کشتوکاڵ، ڕەنگە بەرهەمی ئەو زەوییە دوو هێندی ئەو بەرهەمە بێت کە زەوی نزم دەیدات.

زانستی کشتوکاڵیی نوێ سەلماندوویەتی هەرچەند ئاستی زەوی بەرز بێت، ئاستی ئاوی ژێر زەوی نزمتر دەبێت، هێندەش کشتوکاڵ و بەروبووم باشتر دەبێت. ئەوەش هاوتایی تەواو لە نێوان زانستی کشتوکاڵیی نوێ و قورئانی پیرۆزدا دووپات دەکاتەوە.

ئەگەر زەوی بەرز بەلێشاو و زۆر ئاودێری کرا ئەوا بەشی پێویستی خۆی وەردەگرێت و ئاوە زیادەکەش بەتەواوی بە زیاد دەڕوات، بەڵام ئەگەر

هاتوو ئاودێرییەكی كەم كرا ئەوا پێویستی خۆی دەست دەكەوێت بێئەوەی ئاو بمێنێتەوە كە پێویست بە خۆ لێ ڕزگاركردن بكات. لەسەر ئەم بنەمایەیە مەسەلەكانی بەكارهێنانی ئاو بوونەتە جێی بایەخدان.

لەو ڕاستییە زانستییانەی ئایەتە پیرۆزەكە ئاماژەی پێداوە ئەوەیە كە هۆكاری ئاودێری ئەگەر ڕاستەوخۆ لە بارانەوە بوو، باشترە لە ئاودێری لە ڕووبار و دەریاكانەوە، چونكە لە كەشدا ئەو ڕەگەزە دەگمەنانە هەن كە لەگەڵ دڵۆپە باریوەكاندا دەتوێنەوە، ئەوەش دەبێتە هۆی كەوتنەخوارەوەی ڕاستەوخۆی ئەو ماددانە بۆ سەر ڕووەكەكان و وەرگرتنیان لە لایەن ڕووەكەكەوە، بەوەش گەشەكردنی دوو هێند دەبێت.

(بـــا) هۆكاری پیتێنە

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ ﴾الحجر/٢٢، واتە: ئێمە (با) مان كردووە بە هۆكاری پیتێنەری ڕووەك، و هەر بەهۆی (با)وە باران لە ئاسمانەوە دەبارێنین و ئێوەی پێ تێرئاو دەكەین، بێئەوەی ئێوە ئەو ئاوانەتان ئەمبار كردبێت.

لە ڕاڤەی ئەم ئایەتەدا هاتووە: با هۆكاری پیتاندنە بۆ دار و هەور. "إمام طبري" دەڵێت: "با هەڵگری هەور و خێرە".

لای زانایانی ڕووەكناس بووەتە زانیارییەكی چەسپاو كە تۆوی نێرە (هەلاڵە) كردن بەسەر مێیەكاندا (واتە كرداری پیتاندن) كردارێكی بنەڕەتی

پیتاندن و دروستبوونی تۆوی ڕووەکە. لەکاتێکدا کە دەنکەهەڵاڵەکان (Pollen Grain) لە ئەندامەکانی نێرینەوە لە گوڵدا (Anthers) دەگوێزرێنەوە بۆ ئەندامەکانی مێیە تیایدا (Stigma)، پاشان پیتێن ڕوودەدات.

کرداری پیتاندن دەگونجێت لەنێوان ئەندامەکانی نێرە و مێیەی هەمان گوڵ یان هەمان ڕووەکدا ڕووبدات، لەم کاتەدا بە کردارەکە دەوترێت (پیتاندنی خۆیی Self Pollination). دەشگونجێت کردارەکە لەنێوان دوو ڕووەکی جیاوازدا بێت، لەم کاتەشدا پێیدەوترێت پیتاندنی تێکەڵی (Cross Pollination).

ڕێگاکانی گواستنەوەی دەنکە هەڵاڵەکان بەپێی جۆری ڕووەکەکە دەگۆڕێت، لێرەدا وێڕای ئەو پیتاندنەی مرۆڤ بەدەستی خۆی دەیانکات – بۆنمونە وەك ئەوەی بۆ دارخورما دەیکات– سێ ڕێگای تر هەیە، ئەوانیش:

١. پیتاندن بەهۆی ئاژەڵەوە، وەك مێروووەکان.

٢. گواستنەوە و پیتاندن بەهۆی ئاوەوە.

٣. پیتاندن بەهۆی باوە.

وەك لە ئینسایکلۆپیدیای بەریتانیدا هاتووە، (با) ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لە گوێزانەوەی دەنکەهەڵاڵە لەو ڕووەکانەوە کە گوڵی بۆن و ڕەنگداری کێشکاریان نییە بۆ مێرووەکان، بۆیە (با) هەڵدەستێت بە بڵاوکردنەوەی هەڵاڵە بۆ دووریی زۆر. بۆنموونە (با) دەنکەهەڵاڵەی سنەوبەر (Pine) بڵاودەکاتەوە بۆ دوورییەك دەگونجێت بگاتە (٨٠٠ کیلۆمەتر) بەر لەوەی هەڵاڵەکە بگاتە ئەندامی مێینە و پیتێنەکە ڕوودەدات.

لەو ڕووەکانەی بەشێوەیەکی بنەڕەتی پشت بە پیتاندن دەبەستن بەهۆی (با)وە، سنەوبەرییەکان و گیا گەزنە (قُراص) و چنار (ألحور) و

بەڕوو (سندیان) و گوش (قُنّب) و داری بوندوقە.

لـە ئینسـایکلۆپیدیای بەریتانیـدا هـاتووە: ئـەو هۆیـەی وادەکـات بڵاوبوونەوەی دەنکەهەڵاڵە بەهۆی (با)وە ئاسان بێت ئەوەیە کە ئەندامە نێرینـەکانی گـوڵ کـە دەنکەهەڵاڵـە بەرهـەم دێـنن، بەرکەوتـەن بـە هـەوا، بەشێوەیەك کـە بڵاوبوونـەوەی دەنکەهەڵاڵـەکان ئاسـان دەکـەن. لەلایـەکی تریشـەوە، گـوڵ لـە بـەرزترین خـاڵی دار یـان ڕووەکەکەدایـە و گـەڵا لـە بەردەمیدا نییە.

لە ئینسایکلۆپیدیای جیهانیدا هاتووە: پیتاندن بەهۆی (با)وە خەسڵەتی ئەو ڕووەکانەیە کە گوڵی جیاکەرەوەیان نییە و بۆنی خۆشی ئەوتۆیان نییە مێرووەکان بۆخۆیان کێش بکەن. لەم ڕووەکانەدا تەنها بڕێك دەنکەهەڵاڵەی وشکی سوك بەرهەم دێت و (با) هەڵیدەگرێت و بۆ دووریی زۆر لەگەڵ خۆیدا دەیبات تاکو دەیگەیەنێتـە ئەنـدامی مێینـە. ئـەم ئەنـدازە هەڵاڵەیـە کـە لـە هەوادا هەن هۆکاری سەرەکین بۆ ئەو (تا)یەی بە (حمّـى القش) ناسـراوە و توشی ئەو کەسانە دەبێت کە هەستیارییەکی زۆریان هەیە.

هـەروەها لـە ئینسـایکلۆپیدیای بەریتانیـدا هـاتووە: بـۆ ئاسـانکردنی بەرکەوتەیی بە (با)، زۆرجار لە بەهاردا گوڵ لـەپێش گـەڵاوە گەشـەدەکات، یـاخود ڕەنگـە لـە بـەرزایی دار یـان ڕووەکـدا گـوڵ گەشـەبکات، زۆرجـار کۆسپەکانیان درێژ و چەماوەیە بۆئەوەی ڕووبەرێکی فراوانتریان هـەبێت بۆ وەرگرتنی دەنکەهەڵاڵەکان.

کەواتە ڕووی ئیعجـازی ئایەتەکـە ئـەو ئاماژەیەیـە کـە "بـا هەڵدەستێت بەکرداری پیتاندنی ڕووەکەکان".

﴿ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ ﴾.

دوانەیی و پیتێن لە ڕووەكەكاندا

هـەروەك لـەجیهانی مـرۆڤ و ئاژەڵەكانـدا نێـر و مـێ هەیـە، لـە جیهـانی ڕووەكیشدا بەهەمان شێوەیە. پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾الـذاريات/٤٩، واتـە: لـە هـەموو شـتێك ئێمـە جووتمان دروست كردووە، بۆ ئەوەی بیر بكەنەوە و یاداوەری وەربگرن.

﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾يس/٣٦، واتە: پاكی و بێگەردی بۆ ئەو زاتەی هەر هەموو بەدیهێنراوەكانی بە جووت دروستكردووە لـەوەی لـە زەویدا دەڕوێت، لـە خۆیشیان، لەو شتانەش كە نایزانن.

﴿فِيهِمَا مِن كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ﴾الرحمن/٥٢، واتە: لە هەموو جۆرە میوەیـەك نموونەی دوانەیان تێدایە.

﴿وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾الرعـد/٣، واتە: خوا ئەو زاتەیە كە زەوی پان و بەرین كردووە و كەژ و چیا و ڕووباری زۆری تێدا دابینكردووە، لە هەموو بەروبوومێك جووتی فەراهـەم هێنـاوە لـە هەردوو ڕەگەز، شەوی والێكردووە ڕۆژ داپۆشێت، بەڕاستی ئا لـەو شـتانەدا بەڵگە و نیشانەی زۆر هەن بۆ كەسانێك بیربكەنەوە.

﴿ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ﴾طه/٥٣، واتە: ئەو زاتەی زەوی بۆ ئێوە بار هێناوە، وەکو لانکە (لەسەری دەحەوێنەوە)، هەروەها جۆرەها ڕێگای تێدا بۆ فەراهەم هێناون، لە ئاسمانیشەوە باران دادەبارێنێت، کە بەهۆیەوە چەندەها جووت ڕووەکی پێڕواندووە.

ڕاگەیاندنی بیردۆزی پیتاندن و بوونی نێر و مێ لە هەموو بەروبوومە ڕووەکییەکاندا، لە ئایەتەکەدا هەیە، دروست وەك ئەوەی سوننەتی ژیانە لە مرۆڤ و ئاژەڵ و باڵندەکاندا.

وەك ژیانی مرۆڤ کە بە کۆرپەلەیەکی بچوك دەستپێدەکات، دایك پەروەردە و چاودێری دەکات. ژیانی ڕووەکیش وەك کۆرپەلەیەکی بچووك دەنکۆڵە پەرەی پێدەدات، لە ماوەی ڕوان و گەشەکردنیدا خۆراکی پێویستی بۆ بەدەست دەهێنێت. کۆرپەلەکەش بەهێمنی و جێگیری دەمێنێتەوە تاکو زەوی باوەشی بۆ دەکاتەوە و بارودۆخی گونجاوی بۆ ئامادە دەبێت وەك گەرمی و ئاو، دەنکۆڵە و تۆوەکان دوو کەرت دەبن (دەتروکێن) و کۆرپەلەکە گەشە دەکات. کە گەشەی ڕووەکەکە تەواو بوو و گەیشتە تەمەنی پێگەیشتن، گوڵەکانی دەکرێنەوە و بەروبووم بەرهەم دێت.

زانستی نوێ ئاشکرایکردووە گوڵی ڕووەکەکان –بە جیاوازی جۆرەکانیانەوە– دابەش دەکرێن بۆ سێ جۆر:

گوڵی نێر– گوڵی مێ– گوڵی دووڕەگ (کە هەردوو ئەندامی نێرە و مێیەی پێکەوە تێدایە).

ئەو گوڵانەی لە هەوادا دەپیتێن بەوە جیادەکرێنەوە ئەندامەکانی زاوزێیان بەرکەوتەی هەوان. هەرکات (با) لەراندنیەوە دەنکە هەڵاڵەکانیان

لێ دەکەوێتـە خـوارەوە، دەنکەهەلاڵـەکان دەکەونـە خـوارەوە کـە سـوك و لوسن تاکو هەلگرتنیان لەلایەن هەواوە ئاسان بێت بۆ سەر ئەندامی مێیـەی گوڵی تر و پاشان کرداری پیتێن ڕوودەدات.

پـەروەردگار ددەفـەرموێت: ﴿ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ ﴾الحجر/٢٢...

وێڕای هەمان زەوی و هەمان ئـاو ڕووەکـان جۆراوجۆرن

پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿ وَفِى ٱلْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَٰوِرَٰتٌ وَجَنَّٰتٌ مِّنْ أَعْنَٰبٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَآءٍ وَٰحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَأَيَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾الرعـــد/٤، واتـــە: لەسەر ڕووکاری زەوی پارچەی جۆراو جۆر هەیـە لـە پـاڵ یەکدا، هـەروەها ڕەزی ترێ، بەروبوومی هەمەجۆر لـە دانەوێڵـە و بێستانەکاندا، دارخورمـای یەك قەد و دوو قەد، هەموو ئەمانە بە یەك ئـاو ئـاو دەدرێـن و لـە یـەك ئـاو دەخۆنەوە و هەندێکیانمان لە هەندێکی تر بۆ خۆراکی ئادەمیزاد نـازدارتر و پەسەندتر کردووە، بەڕاستی ئا لەو شتانەدا بەڵگە و نیشانەی زۆر هـەن بـۆ کەسانێك ئەقڵ و ژیری خۆیان بخەنەکار.

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلْأَرْضِ كَمْ أَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ﴾الشعراء/٧-٨، واتە: ئایا سـەرنجی زەوییـان نـەداوە و لێـی ورد نەبوونەتەوە، چەندین جووت ڕووەكـی بـەنرخی هەمـەجۆر و ڕازاوەمـان تێدا ڕواندووە. بەڕاستی ئا لەوەدا بەڵگە و نیشـانە هەیە، كەچـی زۆربـەیان باوەڕدار نەبوون.

وێڕای ئـەوەی ڕووەكـەكان بـە یـەك ئـاو ئـاودەدرێن، بـەڵام هـەر جـۆرە ڕووەكــە سروشــت و تایبەتمەنــدی خــۆی هەیــە، لەگــەڵ پێداویســتی و كەشوهەوای تایبەت، وادەیەك بۆ كشتوكاڵ، كاتێك بۆ بەرهـەم... لەهـەمان زەوی و لە یەك ئـاو، ڕووەكـەكان هاوسـێی یـەكترن، كەچـی هەنـدێكیان لـە شێوە و تام و ڕەنگدا لە هەندێكی تریان باشترن.

ڕووەك خۆراك وەردەگرێت و گەشەدەكات، بۆ گەشەكردنی هـەر دەبێـت ڕووناكی و ئاو هـەبێت، لەگـەڵ كـاربۆن، ئۆكسـجین، هایـدرۆجین، فسـفۆر و كبریت و پۆتاسیۆم، كالسیۆم و مەگنسیۆم و ئاسن و...

جێی سەرسامییە سەرجەم ڕووەكەكانی ئەم جیهانە لەسـەر هـەمان ئـەو توخمانە دەژین، لەگەڵ ئەوەشدا لە زەویدا سـێو و ترێـی شـیرین دەڕوێـت، تاڵگـەی تـاڵ، پـەمووی نـەرمونیان، گـەنم و جـۆو پرتـەقاڵ و... توخمـە خۆراكییەكان یەكن، خاكیش یەكە، ئـاو یەكـە، تۆوەكـان لەوپـەڕی وردی و بچـوكیدان، هـەزاران جـۆر و شێوەیان لێـوە دەردەچـێت بـە بـۆن و تـامی جیاواز..

خوای پەروەردگار هەموو ڕووەكەكانی بەجۆرێك خوڵقاندووە كـە لەگـەڵ ژینگەكەیاندا بگونجێن.

میوه پێش گۆشت

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَفَٰكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ﴾الواقعة/٢٠-٢١، واتە: میوەشیان بۆ دەگێڕن، بە ئارەزووی خۆیان لێی هەڵدەبژێرن، گۆشتی هەر باڵندەیەکیش کە حەزی لێبکەن بۆیان ئامادەیە.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَأَمْدَدْنَٰهُم بِفَٰكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ﴾الطور/٢٢، واتە: بەردەوام حەزیان لە هەر میوە و گۆشتێك بێ پێشکەشیان دەکەین.

زانستی پزیشکی نوێ و خۆراکناسی ئاشکرایانکرد کە خواردنی میوە لەپێش ژەمە خۆراکییەکان سودگەلێکی تەندروستی هەیە، چونکە میوە شەکرە سادەکانی تێدایە کە بە ئاسانی هەرس دەکرێن و خێراش دەمژرێن، ڕیخۆڵەکانیش لە ماوەیەکی کورتدا (کە بە چەند خولەکێك مەزەندە دەکرێت) ئەو شەکرانە دەمژن و جەستە پێیان دەبوژێتەوە و نیشانەکانی برسێتی و کەمی شەکر نامێنێت. ئەگەر هاتوو کەسێك ڕاستەوخۆ گەدەی پڕ لە خۆراکی جیاواز بکات، پێویستی بە نزیکەی سێ کاتژمێر دەبێت تاکو ئەو شەکرەی تێیدایە دەیمژن، بۆیە بۆ ماوەیەکی درێژ نیشانەکانی برسێتی دەمێننەوە.

شەکرە سادەکان، وێڕای سادە هەرسبوون و مژینیان، سەرچاوەیەکی بنەڕەتی وزەی خانە جیاوازەکانی جەستەشن. لەو خانانەی سوودێکی خێرا لە شەکرە سادەکان دەبینن دیواری ڕیخۆڵەکانن، کە بەخێرایی چالاك

دەبنـەوە کاتێـك شـەکری میوەیـان پێـدەگات، ئامادەباشـیش دەبـن بـۆ جێبەجێکردنی فەرمانەکان بە باشترین شێوە (لە مژینی جۆرە جیاوازەکانی خۆراك کە کەسەکە لەدوای میوە دەیانخوات).

ڕەنگە ئـەوە حیکمـەتی پێشخسـتنی میـوە بێـت بەسـەر گۆشـتدا، وەك شێوازی ئایەتە پیرۆزەکە.

خاکیش وەك ولاتێك وەهایە

خوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا﴾الأعراف/٥٨، واتە: ولاتی بەپیت و چـاك و ئـاوەدان، دار و ڕووەکی بە فەرمانی پەروەردگاری تێدا دەڕوێت، ئەوەش کە زۆنـگ و پیس و بێ کەلك بێت، شتی بێسوود و بێفەڕ نەبێت، هیچی لێ پەیدا نابێت.

خـوای پـەروەردگار خـاکی بـە ولات نـاوبردووە و ئـەوەش بـە لوتکـەی ئیعجازی زانستی دادەنرێت، خاك بە پێکهاتەکانیەوە هەر وەك ولاتێکە.

لێکۆڵینـەوە زانستییە کشـتوکاڵییەکان سـەلماندوویانە هـەر یـەك مـەتر سێجا لە خـاك کـە بـۆ کشـتوکاڵ بـەکاردەهێنرێت (٢٠٠ هـەزار) کـرم و (١٠٠ هەزار) مێـروو (حشـرات) و (٣٠٠) کرمـی ئاسایی خـاك و هـەزاران میکـرۆب (زیندەوەری ورد)ی تێدایە... هەموو ئەوانەش بە چاوی ئاسایی نابینرێن.

هەر گرامێك لـەو خاکـە ملیـاران بـەکتریا و میکرۆبی تێدایـە کـە لەسـەر مادده ئەندامییەکان دەژین و دەیگۆڕن بۆ ماددەی کانزایی، بەدرێژایی ساڵ و بەبێ وەستان ئەم کارە دەکەن.

بۆ نموونە ئەو میکرۆبانە گەڵا وەریوەکان دەخۆن، ئەم کردارە پێویستی بە بوونی هەوا و ئۆکسجینی نێو خاك هەیە، بەڵام دەبێت ئەو هەوایەی نێـو خاك لەکوێوە هاتبێت؟

لێرەدا حیکمەتی بـوونی کرمـەکانی خـاك دەردەکـەون، چـونکە ڕۆڵێکـی گرنگ دەبینن لە کردنەوەی کونی زۆر لە خاکدا و هەوایش لێیانەوە دەچێتە خاکەکـەوە، واتـە لـە هـەواگۆڕکێی خاکـدا کرمـی زەوی بەشـداری دەکـات. هەروەها سەرجەم ئـەو ئاژەڵانـەی لـە خاکـدا دەژیـن وەك مـار و مێروولـە و دووپشك، کونی زۆر لە خاکدا دروسـت دەکـەن. جێـی سەرسـامییە بوترێـت ئەگـەر ئـەو کونانـەی نێـو خـاك نـەمێنن ڕووەك لەسـەر زەوی نامێنێـت و ژیانیش کۆتایی دێت.

سەرجەم ئەو زیندەوەرانەی لەنێو خاکدا هەن وەك وڵاتێکـی ئاوەدانیـان لێکردووە، ئەوەش بەتەواوی لەگەڵ ئایەتەکەدا هاوتا دەبێت.

بنەڕەتی سوتەمەنی داری سەوزە

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَآ أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴾یس/ ٨٠، واتە: ئەو زاتەی لە داری سەوز ئاگرتان بۆ بەدیدێنێت، ئیتر ئێوە دایدەگیرسێنن.

گازی ئۆکسجین کە ڕێژەی (٢١٪)ی پێکهاتەی هەوا پێکدەهێنێت، فاکتەرێکی سەرەکی و پێویستە لە هەموو سوتانێك و دروستبوونی ئاگردا. داری سەوز لە ڕێگای ماددەی کلۆرۆفیل یان پلاستیدە سەوزەکانەوە کە ڕەنگی سەوز دەبەخشێتە ڕووەك، دەبێتەهۆی دروستکردنی ئۆکسجین لە هەوادا.

داری سەوز لە ڕۆژدا دووەم ئۆکسیدی کاربۆن وەردەگرێت و شیدەکاتەوە بۆ ڕەگەزە پێکهاتووەکانی، ئەوانیش بریتین لە ئۆکسجین کە دەیکاتە دەرەوە لەگەڵ کاربۆن کە ڕووەکەکە لەخۆیدا دەهێڵێتەوە و بۆ دروستکردنی شانەکانی سوودی لێدەبینێت.

لەلایەکی ترەوە ئاژەڵانیش لە هەناسەداندا بە پێچەوانەی ڕووەکەوە گازی ئۆکسجین وەردەگرن، کە ڕەگەزێکی پێویستە بۆ هەموو کردارەکانی سوتانە کیمیاییەکانی نێو خانە.

کەواتە ئەگەر ڕووەکی سەوز نەبوایە، ژیان لەسەر زەوی دروست نەدەبوو. یەکەمین ڕووخساری ژیان لەزەویدا دەرکەوتنی قەوزە سەوزەکان بووە لە ئاودا (بەر لەسێ ملیار ساڵ پێشتر)، ئەمەش یەکەم مانای زانستی

ئایەتەكـە دەبێـت و كلیلـی تێگەیشـتنی ئایەتەكەشـە كـە لـە وشـەی (الأخضر)دا شاردراوەتەوە.

سەرەڕای ڕۆڵی داری سەوز لە بەرهەمهێنانی ئۆكسجین و نوێكردنـەوەی (كە هیچ سوتانێك بەبێ ئۆكسجین نابێت) بەهەمان شێوە خەڵوزی كاربۆنی (یان خەڵوزی بـەردین)یش لـە داری سـەوز پێكهـاتووە كـە بـەهۆی دیاردە سروشتییەكانەوە لە ناواخنی زەویدا شـاردراونەتەوە و بـە مـاوەی ملیۆنـان ساڵ گۆڕاون بۆ گرنگترین سەرچاوەی وزەی گـەرمی لـە زەویـدا... بـڕی ئەمباركراوی خەڵوزی بەردین لە زەویدا نزیكەی هەشت ملیار تۆن دەبێت.

بەپێی ڕای زانایانی جیۆلۆجیا و كیمیای ئەندامی، دروستبوونی پـەترۆڵ لەنێو زەویدا لە ڕووەك و ئاژەڵەكانەوەیە. بڕی ئەمباركراوی پـەترۆڵی زەوی بەنزیكـەی دوو ملیـار تـۆن مەزەنـدە دەكرێـت. هـەروەها زۆر لـە زانایـان سەرچـاوەی گـازی سروشـتیش بـۆ ڕووەكـی سـەوز دەگێڕنـەوە. بـڕی ئەمباركراوی ئەم گازەش لەزەویدا دەگاتە نزیكەی شەش ملیار مەتر سێجا.

بەكورتی لـە كلۆرۆفیلی ڕووەكـە سـەوزەكاندا سوتەمەنی خـۆر ئـەمبار دەكرێت و لە بەشەكانی ڕووەكدا دەگۆڕێن بۆ ماددەی ڕووەكی كە خـواردن و سـوتانی ئاسـانە. زانایـانی جیۆلۆجیـاش بنـەڕەتی خـەڵوزی بـەردین و پەترۆڵ و سەرجەم داڕشتەكانی پەترۆڵ (وەك بەنزین و كیرۆسین و ...هتد) بۆ ڕووەكەكان دەگێڕنەوە كە بە خاك و بەرد داپۆشراون، یان ئاژەڵەكان كە خواردنیان لەسەر ڕووەكـەكان بـووە و لـە ڕووەكـەوە وزەیـان وەرگرتـووە. ئەمە وێڕای ئەوەی هەر ڕووەكـی سـەوز سەرچاوەیەكیشـە بـۆ پـەیدابوون و هاوسەنگی ئۆكسجین لە هەوادا، كە بۆ سووتان گرنگە.

لـە كـۆی ئـەم زانیارییانـەوە تێدەگـەین كـە سـەرجەم جۆرەكـانی سوتەمەنییە بـەكارهاتووەكان بنـەڕەتیان لـە داری سـەوزەوەیە. بـەم ڕاڤـە

کورتەش لە ڕەهەندی زانستی ئەو ئایەتە پیرۆزە تێدەگەین کە دەفەرموێت: ﴿أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَٰهَا تَذْكِرَةً وَمَتَٰعًا لِّلْمُقْوِينَ﴾الواقعة/٧١-٧٣، واتە: ئایا سەرنجی ئەو ئاگرە نادەن کە دایدەگیرسێنن، ئایا ئێوە ڕووەکەکەیتان دروستکردووە یا ئێمە فەراهەممان هێناوە؟ بێگومان هەر ئێمە کردوومانەتە هۆی ئەوەی یادخەرەوە بێت، هەروەها کردوومانەتە هۆیەك بۆئەوەی گەڕۆك و هاموشۆکەران کەلکی لێوەربگرن.

پوش و پەلاشی وشك

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱلَّذِىٓ أَخْرَجَ ٱلْمَرْعَىٰ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ﴾الأعلى/٤-٥، واتە: هەر ئەو زاتەیە کە گژوگیا دەردێنێت و دەیکاتە لەوەڕگا بۆ ئاژەڵ (بەڵام دوای ماوەیەك) دەیکاتە پوش و پەلاشێکی زەرد و وشك و ڕەشهەڵگەڕاو.

(الغثاء) وشکییە و (أحوی) لە (الحوة) هاتووە کە لە (لسان العرب)دا بەمانای ڕەشی سەوزباو یان سوورێکی مەیلەو ڕەش هاتووە. بۆیە ڕاڤەی ﴿فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ﴾ واتە ئەوەی دوای سەوزیەتی کردوویەتی بە وشکێکی ڕەش. لێرەدا پرسیار ئەمەیە: ئایا ڕووەکێك هەیە کاتێك وشك دەبێت ڕەنگی ڕەش ببێت؟ بەدڵنیاییەوە ئەو ڕووەکانەی تا ئێستا ئێمە ناسیومانن، بەوجۆرە نین.

"جرترود هارتمان" دەڵێت: "ڕووەکەکان لە پێشترینی دیمەنەکانی ژیانن کە لەسەر ڕووی زەوی دەرکەوتوون. شانشینی ڕووەکی بەر لە شانشینی ئاژەڵی لەسەر ڕووی زەوی دەرکەوتوون، چونکە ئاژەڵ ناتوانێت بەبێ خواردنی ڕووەکەکان بژی. لەڕاستیدا ڕووەکە سەرەتاییەکان بەدەستی مرۆڤ نەڕوێنراون، چونکە لە پێش ڕووەکەوە مرۆڤ بەدی نەهێنراوە، بەڵکو ڕووەکەکان خۆیان هاتوون بێنەوەی مرۆڤ ڕواندبنی.

دیمەنی ژیانی ڕووەکی کە لەسەر زەوی بەدیهێنراون جۆراوجۆر و جیاوازن، بەشێوەی ناوچەی سەوز لەڕووەکە گوڵدارە چڕەکان و بەوەش گۆی زەوی بە پۆشاکێکی سەوزی زۆر جوان و بەرز لە ڕازاوەیدا داپۆشراوە کە ملیۆنان ساڵ، بەڵکو هەزاران ملیۆن ساڵ، بەسەریدا تێپەڕیوە و گۆی زەویش بە ژمارەیەکی زۆری گۆڕانکاری گەردوونی و ژینگەیی توندا تێپەڕیوە.

زەوی توشی مەوسیمی بارانی بەلێشاو بووە، پاشان بەدوایدا چەند ماوەیەکی وشکی درێژ. چەندین جار توشی (با) و گەردەلوولی ترسناك بووە کە دارەکانی پەرشوبڵاو کردووەتەوە و ڕەگی ڕووەکەکانی لەبنەوە دەرهێناوە بەوەی جار دوای جار لە ئاوی لافاوی گەورەدا نقوم بوون. بۆیە شیبوونەوەیان بۆ ماددە ئەندامییە سەرەتاییەکان هۆکارێك بووە بۆ سازاندنی کەشی دووبارە ڕوانی ڕووەکی تری نوێ کە دووبارە ئەم ڕووەکە نوێیانەش ڕووبەڕووی گەردەلوول و ڕەشەبا و لادانە ژینگەییە ئیکۆلۆژییەکان بوونەتەوە. ئەم خولانەش لەماوەی ملیۆنان ساڵدا چەندین جار دووبارە و چەند بارە بوونەتەوە.

پاشماوەی ڕووەك و دارە ڕۆچووەکانی ناخی زەوی بە تێپەڕبوون و درێژی کات دەگۆڕێن بۆ خەڵوز کەڕەنگی ڕەشە.

کشتوکاڵ بەڵگەیەکی ماددییە لەسەر زیندووبوونەوە

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَٱللَّهُ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾النحـل/٦٥، واتـە: هـەر خـوا بـارانی لـە ئاسمانـەوە بارانـدووە و زەوی پـێ زینـدوو کردووەتـەوە دوای ئـەوەی کـە مردبـوو، بەڕاستی ئـا لـەو دیاردەیـەدا نیشـانە و بەڵگـەی تـەواو هەیـە بـۆ کەسانێك کە گوێ بۆ ڕاستی دەگرن.

یـان دەفـەرموێت: ﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلْأَرْضَ خَٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾فصلت/٣٩، واتە: لە بەڵگە و نیشانەکانی خوا ئەوەیە کە دەبینیت زەوی کش و ماتـە، جا کاتێـك بـاران بەسـەریدا دەبارێنێـت دەخرۆشـێت و گەشـە و نەشـونما دەکات، چونکە بەڕاستی ئـەو زاتـەی کـە زەوی زینـدووکردەوە، مـردوانیش زیندوو دەکاتەوە، بێگومان ئەو خوایـە دەسـەڵاتی بەسـەر هـەموو شـتێکدا هەیە.

کشتوکاڵ کردارێکە بەهۆیەوە مـرۆڤ پیشـانی خـۆی دەدات چـۆن خـوای مەزن زەوی لەدوای مردنـی بـە ئـاو زیندوودەکاتـەوە، کاتێـك وشـك و زەرد هەڵگەڕابوو و هەنووکە لێوانلێوانە لـە ژیـان و زینـدەوەران، بـەوجۆرە مـرۆڤ بەچاوی خۆی هەندێك دیاردە و توانای خوا دەبینێت لە بەدیهێنانی ژیان لە زەوی مردووەوە. مرۆڤیش لە خـاکی زەوی بـەدیهێنراوە، وەك پـەروەردگار دەفــــــــــەرموێت: ﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٌ

تَنتَشِرُونَ ﴾الروم/ ٢٠، واتە: لە نیشانە و بەڵگەکانی خوا ئەوەیە کە ئێوەی لە خاك دروستکردووە، دوای بڕینی چەند قۆناغێك کتوپڕ بوونەتە مرۆڤێك و بڵاودەبنەوە بە زەویدا.

زانستی نوێ بە شیکاریی جەستەی مرۆڤ سەلماندوویەتی کە لەشی لەهەمان توخمەکانی خاك پێکهاتووە، لەبەرئەوە ئەو زاتەی زەوی لەدوای مردنی دەژێنێتەوە، بێگومان مردووەکانیش لەڕۆژی قیامەتدا زیندوو دەکاتەوە.

بەمجۆرە کشتوکاڵ دەبێتە بەڵگەیەکی ماددیی لەسەر زیندووبوونەوەی دوای مردن.

باشترین ڕێگای هەڵگرتنی دانەوێڵە

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا و لە چیرۆکی یوسف پێغەمبەردا (سەلامی خوای لێبێت) دەفەرموێت: ﴿ وَقَالَ ٱلۡمَلِكُ إِنِّيٓ أَرَىٰ سَبۡعَ بَقَرَٰتٖ سِمَانٖ يَأۡكُلُهُنَّ سَبۡعٌ عِجَافٞ وَسَبۡعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضۡرٖ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٖۖ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَأُ أَفۡتُونِي فِي رُءۡيَٰيَ إِن كُنتُمۡ لِلرُّءۡيَا تَعۡبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوٓاْ أَضۡغَٰثُ أَحۡلَٰمٖۖ وَمَا نَحۡنُ بِتَأۡوِيلِ ٱلۡأَحۡلَٰمِ بِعَٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ ٱلَّذِي نَجَا مِنۡهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعۡدَ أُمَّةٍ أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأۡوِيلِهِۦ فَأَرۡسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا ٱلصِّدِّيقُ أَفۡتِنَا فِي سَبۡعِ بَقَرَٰتٖ سِمَانٖ يَأۡكُلُهُنَّ سَبۡعٌ عِجَافٞ وَسَبۡعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضۡرٖ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٖ لَّعَلِّيٓ أَرۡجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمۡ يَعۡلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزۡرَعُونَ سَبۡعَ سِنِينَ دَأَبٗا فَمَا حَصَدتُّمۡ فَذَرُوهُ فِي سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِيلٗا مِّمَّا تَأۡكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأۡتِي مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ سَبۡعٞ شِدَادٞ يَأۡكُلۡنَ

مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴾يوسف/٤٣-٤٩.

واتـە: (شـەوێك پاشـا خـەوێکی سـەیری بینـی و بـوو بـە مـەراقی و لـە کۆبوونەوەیەکدا) وتی: بەڕاستی من لە خەومدا بینیم حەوت مانگای قەڵەو لەلایەن حەوت مانگای لـەڕو لاوازەوە خـوران، حـەوت گوڵەگـەنمی سـەوز و جوان و حـەوتی وشکیشـم بینـی، ئـەی زانـا و شـارەزایان ئـەم خـەوەم بـۆ لێکبدەنەوە ئەگەر خەون لێکدەدەنـەوە. ئـەوانیش وتیـان: ئـەم خـەوە بـێ سەر و بنە و هیچ نییە، ئێمە لـە لێکدانـەوەی خـەوی بێسـەر و بـن شـارەزا نین. ئینجا ئـەوەیان کـە ڕزگـاری بووبـوو، دوای ئـەو هـەموو ماوەیـە بـیری کەوتەوە و وتی: داواکارم بمنێرن (بۆ لای یوسف) من هـەواڵی (لێکدانـەوەی ئەو خەوەتان) پێڕادەگەیەنم. (ساقی چوو بۆ زیندانەکە بۆ دیدرای یوسف و وتی) یوسف! ئەی هاوەڵی ڕاستگۆم، ئەم خەونـەمان بۆ لێکبـدەرەوە (لـە خـەوێکی پادشـادا) حـەوت مانگـای قەڵـەو لەلایـەن حـەوت مانگـای لـەڕ و لاوازەوە خـوران، هـەروەها لـەبارەی حـەوت گوڵەگـەنمی سـەوز و جـوان و حەوتی تری وشك بۆمان لێکبدەرەوە، بۆئەوەی بگەڕێمـەوە بـۆلای خـەڵکی تا وەڵام بزانن. (یوسف) وتی: حەوت سـاڵی بـەردەوام کشـتوکاڵ دەکـەن و دانەوێڵـە دەچـێنن، ئـەوەی کـە دروێنـەتان کـرد و لێتـان زیـادبوو بـە گوڵەکەیەوە بیهێڵنەوە، مەگـەر ئـەو کەمـەی کـە دەیخـۆن. پاشـان لـەدوای ئەوە حەوت ساڵ گرانی و سەختی پێشدێت، ئەوەی کە زەخیرەتان کردووە بۆ ئەو ساڵانە هەمووی دەخۆن، مەگەر کەمێکی نەبێت کە هەڵیـدەگرن (بـۆ تۆو). لەوەودوا ساڵێکی باراناوی و پڕ بەرەکەت دێت کە خـەڵکی بـەروبومی زۆریان پێدەبەخشرێت، میوە دەگوشن و شەربەتی لێ دروست دەکەن.

لـەم ئایەتانـەدا بانگـەوازێکی قورئـانی ڕاشـکاوانە هەیـە بـۆ مـرۆڤ تـاکو بەوردی و بەردەوامی و چاودێری تەواوەوە کشتوکاڵ بکات، هـەروەها زیـاد لــە پێویســتیش دەســتەبەر بکــات بــۆ ڕووبەڕووبوونــەوەی بارودۆخــە لەناکاوەکان. ئایەتـە پیرۆزەکـە هـانی مـرۆڤ دەدات بـۆ گرتنەبـەری هـەموو هۆکارەکـانی زانسـت بـۆ ئـەمبارکردنی بـەروبووم و بەرهـەمی زیـاد لـە پێویستی، بەجۆرێك کە بەدرێژایی ماوەی هەڵگرتن و پاراستنی لـە حاڵـەتی دروستی و شیاویدا بمێنێتەوە.

ڕووی ئیعجازی ئایەتەکە لەوەدایە کـە دانەوێڵـە بـە گوڵەکەیـەوە ئـەمبار بکرێـت، چـونکە گـەر بـە گوڵەکەیـەوە هـەڵگیرا ئەودەمـە لـە مێـرووە زیانبەخشـەکان و کـەڕووەکان و میکرۆبـەکانی تـر و خەسـاربوون پـارێزراو دەبێت.

زانستی نوێ سەلماندوویەتی باشترین ڕێگای پاراستنی دانەوێڵە ئەوەیـە بە گوڵەکەیەوە هەڵبگیرێت، ئەوەش بە مەبەستی پاراستنی شێی سروشـتی بەروبوومەکە و ڕێگرتن لە کاریگەری ڕاستەوخۆی کەش لەسەر دانەوێڵەکـە. بەڕاستی ئەوەش یەکێکە لە ئیعجازەکانی قورئانی پیرۆز کە لەژمارە نایەن.

ئیعجازی خۆراك لە قورئاندا

ئەو خۆراکانەی مرۆڤ پێویستی پێیانە، ئەمانەن:

١. خۆراکە پێکهێنەرەکان (پرۆتینی ڕووەکی و گیانەوەریی).

٢. خۆراك بۆ وزە (کاربۆهیدرات و چەوری).

٣. خۆراك بۆ پارێزگاری (ڤیتامینەکان و توخمە کانزاییەکان).

چۆن قورئانی پیرۆز باس لە خۆراك و ژێنەرەکان دەکات؟

ڕابمێنە لە وتەی خوایی: ﴿أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ﴾ عبس/٢٥-٣٢، واتە: بێگومان ئێمە ئاومان باراندووەتە خوارەوە، چۆن دابارینێك، لەوەودوا زەویمان بۆ لەت لەت کرد بە چەکەرەی ناسکی ڕووەك. ئینجا دانەوێڵەمان تێدا ڕواند. هەروەها ترێ و سەوزە. زەیتون و دارخورمایش. باخچەی دەورەدراو بە دارخورما یان داری تر، یاخود باخی چڕ و پڕ، چەندین جۆر میوە، هاوڕێ لەگەڵ هەموو ئەو گژوگیایانەی کە خواکردە و مالأت دەیخوات لە لەوەڕگاکاندا. (هەموو ئەمانەمان ئامادە کردووە) تا خۆتان و ماڵاتەکانتان سوودی لێوەربگرن.

ئەم ئایەتانە زۆرینەی ئەوانە کۆدەکاتەوە کە مرۆڤ دەیانخوات، پاکوبێگەردی بۆ خوای مەزن.

یەکەم: ئاو

ئـاو بنـەڕەتی ژیانـە، ڕێـژەی (٥٥-٪٦٥)ی کێشـی لەشـی کەسـێکی پێگەیشتوو پێکدێنێت. ئاو پێویستە بۆ کردارەکانی هەرسکردن، مژین، کردارە کیمیاییەکانی شانەکانی زیندەوەر کە پێویستە بۆ ژیان (زیندەکان)، بەهـەمان شـێوە گواسـتنەوەی توخمـەکان و پاشمـاوە ژیانبـەخش و ژاراوییەکان و دەرکردنی بۆ دەرەوەی لەش بەشێوەی (میـز) یـان ئـارەقی لـەش، ئەمـە جگـە لـەوەی کـە ئـاو لـە ڕێکخسـتنی گـەرمی لەشیشـدا ڕۆڵ دەبینێت.

خوای مەزن دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾الأنبياء/٣٠.

دووەم: دانەوێڵە و پاقلەمەنییەکان

دانەوێڵەکان (وەك گەنم و برنج و گەنمەشامی و جۆداس) بـە سەرچـاوە سەرەکییەکانی وزە دادەنرێن بۆ مـرۆڤ، دەورووبـەری (٪٥٥)ی ئـەو وزەیـەی مرۆڤ بەدەسـتیدێنێت سەرچاوەیان کاربۆهێدراتـە کـە پێکهاتـەی سـەرەکی دانەوێڵەکانە، هەروەها بە سەرچاوەیەکی باشـی زۆر لـە ڤیتـامین و توخمـە کانزاییەکان دادەنرێن.

پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا﴾البقـــرة/٦١، واتـــە: داوا لـــە پەروەردگارت بکە لە ڕزق و ڕۆزی و بەرووبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێـت لە ڕووەکی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز.

سێیەم: میوە و سەوزە

میوە و سەوزە بایەخێکی خۆراکیی گەورەیان هەیە، ئەوانە سەرچاوەگەلی زۆر باشن بۆ ڤیتامین و توخمە کانزاییەکان و ریشاڵە خۆراکییەکان کە کاریگەریان لەسەر تەندروستی مرۆڤ روون و ئاشکرایە. پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ﴾الأنعام/١٤١، واتە: خوا هەر ئەو زاتەیە کە باخاتی بەرزی لق و پۆپداری بەرپاکردووە و باخاتی نزمی پەرش و بڵاویشی بەدیهێناوە و دارخورما و بەروبوومی جۆراوجۆریش (کە شێوە و قەبارە و ڕەنگ و تام و بۆنیان) لەخواردندا جیایە، لە زەیتون و هەناری لەیەکچوو، هەروەها لەیەکنەچوو.

چوارەم: گۆشت و ماسی و باڵندەکان

گۆشت و ماسیی لەو خواردنانەن کە بەهایەکی خۆراکیی بەرزیان هەیە، سەرچاوەی سەرەکی پرۆتینی گیانەوەرین. ئەم پرۆتینانە ترشە ئەمینییەکانیان تێدایە کە مرۆڤ پێویستی پێیانە و لەناو لەشدا بەرهەم نایەن، خوای گەورە زۆر جوانی فەرمووە: ﴿وَٱلْأَنْعَٰمَ خَلَقَهَا ۗ لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَٰفِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾النحل/٥، واتە: ماڵاتیشی دروستکردووە بۆ خزمەتی ئێوە کە گەرمیتان پێدەبەخشێت، هەروەها سوودی تری

لێوەردەگرن و لـە شـیر و گۆشتەکەشـی دەخۆن لەگـەڵ چـەندین سـوودی تر...

پێنجەم: شیر و هەنگوین

* شیر سەرچاوەیەکی چاکە بۆ پرۆتین و شەکری لاکتۆز (شەکری شـیر) و زۆرێـك لـە ڤیتامینـەکان و توخمـە خۆراکییـە کانزاییـەکان (گرنگترینیـان کالیسیۆم)... پەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَٱلْوَٰلِدَٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ﴾البقرة/٢٣٣، واتە: دایکـان دوو سـاڵی تـەواو با شیر بە مناڵەکانیان بدەن بۆ هەر کەس کە دەیەوێت شیری تەواو بدات.

لەڕووی زانسـتییەوە سـەلمێنراوە کـە هـیچ شـیرێك یـان خـواردنێکی تـر هاوتای شیری دایك نابێت.

* هەنگوین سەرچاوەیەکی باشە بۆ شەکرە سادەکان، گلوکۆزیش تاکـە سەرچاوەیەکی وزەیە کە مێشك پێویستیەتی.

هەروەها هەنگوین هەندێك لە توخمە کانزاییەکانی تێدایە لەگەڵ هەندێك لە دژە زیندەگییەکان (المضادات الحيوية) و ئاوێتەی تریش.

پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿يَخْرُجُ مِنۢ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ﴾النحـل/٦٩، واتـە: لـەناو سـکی (ئـەو هەنگانـەوە) شـلەیەکی ڕەنگ جیاواز دێتە دەرەوە کە شیفای تێدایە بۆ (زۆر نەخۆشی) خەڵکی.

سەرەتا لەسەر زەوی ئاو هەبووە پاشان ڕووەك

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾ عبس/٢٥-٢٧، واتە: بێگومان ئێمە ئاومان باراندووەتە خوارەوە، چۆن داباریینێك، لەوەودوا زەویمان بۆ لەت لەت كرد بە چەكەرەی ناسكی ڕووەك. ئینجا دانەوێڵەمان تێدا ڕواند.

ئەم ئایەتانە ئاماژە بەوە دەدەن كە لەسەرەتای بەدیهێنانەوە لەسەر زەوی ئاو دەركەوتووە، لەدوای ئەوە ڕووەك و لە پاشان مرۆڤ بەدیهێنراوە.

زانایانی فەلەك دەڵێن: زەوی بەر لە ملیۆنان ساڵ پێكهاتووە لەدوای جیابوونەوەی لە خۆر، سەرەتا بەشێوەی گازێكی كڵپەسەندوو بووە و پاشان بەهۆی خولانەوەی ئەم بارستە گازییە بەدەوری خۆیدا (لە بۆشایی دەرەوە)، شێوەی گۆیی وەرگرتووە، پاشان بەهۆی دووركەوتنەوەی ئەم بارستەیە لە خۆر گازەكان ساردبوونەتەوە و ئەوەش هۆكاری پێكهاتنی ڕووی دەرەوەی بووە كە بە پلەبەندی ڕەقهەڵاتووە. بەوپێیەش كە گازەكان لە ئۆكسجین و هایدرۆجین پێكهاتوون و هەر ئەو دوانەش تۆخمی پێكهێنەری ئاون، لەبەرئەوە لەنێو ئەم بارستە گازییەدا ئاو دروستبوو، پاشان بەهەڵمبوو و بەرزبووەوە و ساردبووەوە، دووبارە بەشێوەی لێزمەباران بۆی گەڕاوەتەوە و داباریوەتە سەری، بەمجۆرە سەرەتا زەوی دروستبووە و پاشان ئاوی لێ دەرچووە و لەدوای ئەوە ڕووەك دروستبووە.

ئەو ڕووەكانەی
لە قورئاندا ناویان هاتووە

١) گەزۆ (الأثل)

(أثـل) لـەو دارانەیـە كـە گـەزۆی بـۆ سـەر دادەبارێـت، لـە باخچـە و سەیرانگاكاندا دەڕوێنرێت. توانای بەرگـەگرتنی سـوێرێتی خـاك و تینـوێتی هەیە، هەر بۆیە لە ناوچە وشك یان خوێدارەكانی جیهانـدا بـلاوە. لەلایـەكی ترەوە وەك بەربەستی (با) دەڕوێنرێت بەتایبەت لە زەوییە لمینەكاندا.

تەختـەی داری دارگـەزۆ لـە دروسـتكردنی كەلوپـەلی ماڵـدا بـەكاردێت، وتـراوە كـە مینبەرەكـەی پێغەمبـەر (ﷺ) لـە مەدینـە لـە دارگـەزۆی ئـەو دارستانە دروستكراوە كە نـۆ میـل لـە مەدینـەوە دوورە. بە بەری دارگـەزۆ پێستە خۆشە دەكرێت و مەرەكـەبی نوسـینی لێ دروسـتكراوە. لـەك كۆنیشـدا لـە پزیشـكی میللیدا بەكارهاتووە.

دارگەزۆ (أثل) لەقورئانی پیرۆزدا

(أثل) یەكجار لە قورئاندا ئامازەی پێدراوە لە چیرۆكی سەبەئدا. زۆر لـە توێـژەران وادەبیـنن كـە فـەرمانڕەوایی (سـبأ) (٩٥٠-١١٥پ.ز) دێـرینترین فەرمانڕەواییـە كـە باشـوری خۆرهـەڵاتی نیوەدورگـەی عـەرەبی بەخۆیـەوە

بینیـوە، خـەڵکی (سـبأ) کشـتوکاڵیان زانیـوە و ئـەوەش یارمـەتی داون بۆئەوەی ژیانێکی سەقامگیر بژین، وای لێکـردوون هـەنگاوی گـەورە بـەرەو پێشکەوتن و شارستانییەت بنێن.

سـەبەئییەکان لەسـەرەتادا (صَرْواح)یـان کردبـووە پایتـەختی خۆیـان، پاشـان زۆری نەخایانـد پایتەختەکـەیانیان بـۆ (مـەئرەب) گواسـتەوە، (مەئرەب) بووە ناوەندێکی بازرگانی گرنگ. شارستانییەتی سـەبەئییەکان پشتی بە بازرگانی کاروانە وشکانییەکان دەبەست کە کەلوپەل و کاڵایان لە (حەزرەمەوت) لـە خۆرهەڵاتـەوە بـۆ (مـەئرەب) لـە خۆرئـاوا دەگواستەوە. لێرەدا کاروانییەکان بەرەو باکور بۆ ناوچە نزیکەکان لە دەریـای ناوەڕاسـت و جگە لەوانەش دەڕۆیشـتن. (سـبأ) پەیوەندیگـەلی بـەهێزی دروسـتکردبوو لــەنێوان نیوەدورگــەی عــەرەبی و میســر و وڵاتــی نێــوان دوو ڕووبــارە (میزۆپۆتامیا) و فارسدا.

(سبأ) لەنێو نەتەوە دێرینەکاندا ناوبانگی هەیە، لە تـەوراتـدا باسیکراوە بـەوەی وڵاتێکـە خشـت و بـەردی پـیرۆز (گـەوهـەر) و کـانزای زێـڕ بـەرهـەم دێنێت. قورئانی پیرۆزیش لە زیـاد لـە جێگایەکـدا باسـی چیرۆکی سـەبەئی کردووە، باسی ئەو بەخشش و نیعمەتانەی کردووە کە هەیانبووە و وڵاتێکی بـەپیت و خـۆش و ئـاوەدان بـووە... قورئـانی پـیرۆز ئامـاژە بـە بەنـداوی (مەئرەب) دەدات کە بەلقیس پادشایان دروستیکرد، ڕوونی کردووەتەوە کە ئەهلی (سبأ) سوپاسگوزار نەبوون و سەرپێچییان کردووە، بێباوەڕ بـوون و لەبری خوا خۆریان پەرستووە.

پــەروەردگار دەفــەرموێت: ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾

فَأَعۡرَضُواْ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ سَيۡلَ ٱلۡعَرِمِ وَبَدَّلۡنَٰهُم بِجَنَّتَيۡهِمۡ جَنَّتَيۡنِ ذَوَاتَيۡ أُكُلٍ خَمۡطٖ وَأَثۡلٖ وَشَيۡءٖ مِّن سِدۡرٖ قَلِيلٖ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيۡنَٰهُم بِمَا كَفَرُواْۖ وَهَلۡ نُجَٰزِيٓ إِلَّا ٱلۡكَفُورَ﴾سبأ/١٥-١٧، واتە: سوێند بەخوا بەڕاستی بۆ خەڵكی (سبأ) لە وڵاتی خۆیاندا بەڵگە و نیشانەی دەسەڵاتی خوا ئاشكرایە، ئەویش دوو باخی زۆر گەورە بوو لەلای ڕاست و چەپی ناوچەكەدا، فەرمانیان پێدرابوو كە: بخۆن لە ڕزق و ڕۆزی پەروەردگارتان و سوپاسگوزاری بن، وڵاتێكی خۆش و ئاوەدان، پەروەردگارێكی لێخۆشبوو و لێبوردە... جا ئەوان لەجیاتی شوكرانەبژێر بن و خواپەرستی بكەن پشتیان هەڵكرد و بەدەم بانگەوازی خواوە نەچوون، بەهۆی ئەوەوە ئێمەش لافاوێكی وێرانكەرمان بەسەردا بەرەڵا كردن، (باخ و بێستانی كاول كردن) ئەوسا لەجیاتی ئەو دوو باخە گەورەیە دوو باخی دڕكاوی بەرووبووم تاڵ و داری بێبەری وەك دارگەزۆ و كەمێك داری (سِدر) یش كە بەرووبوومێكی كەمی هەیە، پێمان بەخشین. ئا بەوجۆرە سەختە تۆڵەمان لێسەندن بەهۆی ئەوەوە كە بێباوەڕ و سپڵەبوون، ئایا ئێمە تۆڵە هەر لە كافر و سپڵە ناسێنین؟!

ڕاڤەكارانی قورئان دەربارەی وتەی پەروەردگار: ﴿فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ سَيۡلَ ٱلۡعَرِمِ﴾ دەڵێن: ﴿سَيۡلَ ٱلۡعَرِمِ﴾ ئەو لافاوە بەخوڕەیە كە خوای گەورە بۆ سەر سەبەئی نارد. وتراوە: ﴿ٱلۡعَرِمِ﴾ ناوی دۆڵەكەیە، یان: ناوێكە و بریتییە لەو بەربەستەی ئاو گلدەداتەوە.

ئایەتە پیرۆزەكان ڕوونیان كردووەتەوە كە خوای پەروەردگار وڵاتی سەبەئی كردووەتە وڵاتێكی خۆش و ئاوەدان، لەبەر باشی و سازگاری ئاووهەواكەی و دەستكەوتنی ڕۆزییەكی باش و شیاو، باخ و بێستانەكان

لەسەر هەردوولای دۆڵەكە بەرووبوومی خۆشی هەمەجۆر و هەمە ڕەنگیان دەدا، ئەوان لێیان دەخوارد و چێژیان لە بەرووبووم و خۆشی ولاتەكەیان وەردەگرت، تەنانەت وتراوە: كاتێك ئافرەت بە سەبەتەی سەر شانیەوە بەژێر دارەكاندا دەڕۆیشت، لەبەر زۆریی و پێگەیشتنی دارەكان سەبەتەكەی سەر سەریان پڕ لە بەرووبووم دەبوو.

خەڵكی (سبأ) پشتیان لەو زاتە كرد كە پێیبەخشیبوون و لە ولاتدا ستەمكارییان كرد، بۆیە شایانی سزا و بەلاّ بوون. خوای گەورە جرجی بۆ بەنداوەكەیان نارد و خوارەوەی بەنداوەكە لاواز بوو، پاشان لافاوی بەخوڕی بۆ ناردن بەنداوەكەی تێكشكاند و وێرانی كرد، لەگەڵ خۆیدا بەردی هەڵگرت تا ئەو بێستانانە خاپور بكات كە دەكەوتنە سەر لاكانی دۆڵەكە، ئەو دارە بەردارانە بوونە داری دڕكاوی و دارگەزۆ و (سِدر)ی خراپ. لەدوای ئاوەدانی بووە وێرانە.

لە ئایەتە پیرۆزەكانەوە بەڕوونی بۆمان دەردەكەوێت سوپاسگوزار نەبوون هۆی گۆڕانی ئەو بەخششانەیە كە بە خەڵكی (سبأ) درابوو.

(٢) پیاز (البصل)

پیاز لای میسرییە كۆنەكان ناسراوە و هەموو تاكەكانی گەل دەیخۆن جگە لە ڕاهیبەكان، ئەوان لەسەریان حەرام كرابوو. وەك نزیكبوونەوە لە خواوەندەكان پێشكەش دەكرا، دەڵێن: فیرعەونەكان پیازیان پیرۆزكردووە، بەڵكو سوێندیان پێخواردووە.

لەڕووی کشتیارییەوە زۆربەی جۆرەکانی پیاز بۆ تەواوکردنی خولی ژیانیان پێویستیان بە دوو ساڵ هەیە. پیاز بە فسقە یان تۆو دەڕوێنرێت. پێویستی بە خاکێکی لاواز و دەوڵەمەند و بڕی زۆری ئاو هەیە، بەتایبەتی کە هێشتا بچووکە.

پیاز ئاوێتەی گۆگردیی تێدایە کە تام و بۆنەکەی پێدەبەخشێت. پیازەکان لەهێزی تامیاندا جیاوازن. خەڵك پیازی گۆیی زەردی تام توند لە دروستکردنی شۆربا (چێشت)دا بەکاردێنن، بەڵام پیازی ئیسپانی شیرین زۆرجار بە کاڵی لە زەڵاتەدا بەکاردێت، بەگشتی پیاز بە کاڵی و بەکوڵاوی دەخورێت.

بوونی پیاز لە ژەمەکاندا هانی دەردانی شلەمەنییە هەرسکارەکان دەدات و هەرسکردن ئاسان دەکات. میسر پیازی برژاو (مشوي) دەخۆن کە جەستە بەهێز دەکات و ڕووخسار سوور هەڵدەگەڕێنێت و ماسولکەکان توند و بەهێز دەکات. دەکرێت پیاز لە چارەسەری برینەکاندا بەکاربهێنرێت. توێژینەوە نوێیەکان سەلماندوویانە پیاز لە پێشەوەی ئەو ڕووەکانەیە کە میکرۆبەکان دەکوژێت.

پیاز (البصل) له قورئانی پیرۆزدا

خوای گەورە یەك جار لە قورئـانی پـیرۆزدا ئامـاژەی بـە پیـاز داوە لـە سورەتی (البقرة)دا و لە میانەی چیرۆكی (بنو ئیسرائیل)دا.

پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَـٰمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ فَٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ مِنۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ ۚ ٱهْبِطُوا۟ مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلْمَسْكَنَةُ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ﴾البقـرة/٦١، واتـە: یـادی ئـەو نیعمەتـە بكەنـەوە كاتێك بە (موسا)تـان وت: ئێمـە هـەرگیز لەسـەر یـەك جـۆر خـۆراك ئـۆقرە نـاگرین و بـە تـەنها جۆرێـك خواردەمـەنی ڕازی نـین، لەبەرئـەوە داوا لـە پەروەردگارت بكە لە ڕزق و ڕۆزیی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێت لە ڕووەكی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز، موسـا پێیـوتن: باشـە چۆن ئێـوە شـتی كـەم و ناتـەواو وەردەگـرن لـەجیاتی شـتی لـەو چاكتر و باشتر؟ دە دابەزن بۆ شارێك (بیابانی سینا بـەجێ بهێڵن) ئینجا بەڕاستی ئـەوەی داوای دەكـەن دەسـتتان دەكـەوێت. (جـا بـەهۆی ئـەو بیروبـاوەڕ و بیـانوگرتن و لاسـارییەیانەوە) سـوكی و ڕیسـوایی و لاتـی و زەبـوونی درا بەسەریاندا و شایانی خەشم و قینی خوایش بوون، چونكە ئـەوان بەڕاستی باوەڕیـان بـە ئایەتـەكانی خـوا نـەدەكرد و بـە ناهـەق پێغەمبـەرەكانیان

دەکوشت، ئەوەش بەهۆی ڕۆچوونیانەوە لە یاخیبوون و نافەرمانیدا، هەمیشە دەستدرێژیان دەکرد.

لەگەڵ ڕووەکەکانی تردا پیاز لە ئایەتە پیرۆزەکەدا هاتووە، بەڵام ڕووەکی پاقلەیی کە لە ئایەتەکەدا هاتووە، وتراوە: دار نییە. وتراوە: ئەو ڕووەکەیە کە لە زستاندا دەڕوێت.

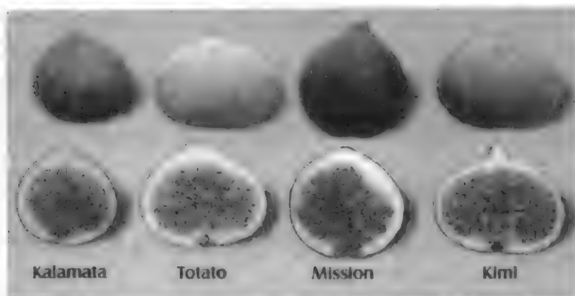
فەرموودەی خوایی لەسەر زمانی موسا پێغەمبەر (سەلامی خوای لێبێ): ﴿قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ﴾ نکوڵیکردنی داواکەیانە، ئەوان داوای خۆراکێك دەکەن پێویستی بە کاری گران هەیە لە کشتوکاڵ و ئاودێری و کۆکردنەوە، لەجیاتی خواردنێك کە ناڕەحەتی و تێچوونی نییە، ئەویش گەزۆ و باڵندەی شەلاقە (المن و السلوی)یە کە بۆیان دادەبەزێت. ئایا ئاقڵێك هەیە پیاز پێشبخات بەسەر گەزۆ و باڵندەی شەلاقەدا؟! لەکاتێکدا کە سەرچاوەن بۆ پرۆتین و شەکرە سادەکان و ئاڵۆزەکان و وزەبەخشن، مەسەلەکە لەوە دەرناچێت کە کەللەڕەقی و ڕازی نەبوونە لە (بنو إسرائیل)ەوە و هیچی تر.

ئەگەر بەدیدێکی زانستی ڕەهاوە بڕوانینە فەرموودەی پەروەردگار: ﴿قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ﴾ دەبینین پاقلەمەنی و پیاز پرۆتینی ڕووەکین، بەڵام باڵندەی شەلاقە (سلوی) پرۆتینی ئاژەڵییە. زانستی نوێ سەلماندوویەتی پرۆتینی ئاژەڵی کە لە باڵندەکەدا هەیە زۆر باشترە لە پرۆتینی ڕووەکی. هەروەها توێژینەوە زانستییەکان دەڵێن پرۆتینی ڕووەکی لەکاتی گۆڕینیدا بۆ وزە جەستە شەکەت دەکات بەپێچەوانەی پرۆتینی ئاژەڵییەوە، ئەوەیە فەرموودەکەی پەروەردگار ئاماژەی پێدەدات و دەفەرموێت: ﴿باشە چۆن ئێوە شتی کەم و ناتەواو

وەردەگرن لەجیاتی شتی لەو چاکتر و باشتر﴾. کەمی و ناتەواوییەکە لە دوو ڕووەوەیە، یەکەمیان: پرۆتینی ڕووەکی هەموو ترشە ئەمینییەکانی تێدا نییە، دووەمیان: ڕێژەی سەدی ئەو ترشە ئەمینییانە کەمترە بە بەراورد لەگەڵ ترشە ئەمینییەکان لە پرۆتینی ئاژەڵیدا. ئەمەش بە پێشینەیەکی زانستیی قورئانی پیرۆز دادەنرێت. خوا بە نیاز و مەبەستی زاناترە.

(٣) هەنجیر (التين)

هەنجیر میوەیەکە زیاتر لە چوار هەزار ساڵە دەڕوێنرێت، پێدەچێت بنەڕەتەکەی بگەڕێتەوە بۆ باشوری خۆرئاوای ئاسیا، لەپاشان بڵاوبووەوە تا گەیشتە ناوچەی دەریای ناوەڕاست. بەڵگەنامەی دێرینی یۆنانی و ڕۆمانی و میسری هەن وەسفی برەوی هەنجیر دەکەن وەك خۆراك، تا هەنووکەش نەخشە و هێڵکاری هەنجیر لەسەر دیواری پەرستگاکانی فیرعەونەکان ماوەتەوە.

زۆربەی دارەکانی هەنجیر بەرزییەکانیان کەمترە لە دە مەتر، تێکڕای چێوەی قەدەکەی دەگاتە یەك مەتر. ڕەنگی توێکڵی هەنجیر جیاوازە: سەوزە یان زەرد، پەمەیی، ئەرخەوانی، قاوەیی یاخود ڕەشە. دارەکانی

هەنجیر ساڵانە دوو یان سێ جار بەرهەم دەدەن. هەنجیر بەڕێگای قەڵەم (عقل) یان ڕاكشان (الترقید) (لقەكەی بكرێت بەژێر گڵەوە) یان موتوربەكردن زیاددەكات، لە ئاووهەوای گەرم و وشكی هاوین و سارد و شێداری زستانیشدا گەشە دەكات.

بەرهەمی هەنجیر ڕێژەیەكی بەرز شەكری تێدایە، بە پێگەیشتویی، یا وشككراوە یا لە قوتونراو یاخود پارێزراو لەشەكردا دەخورێت. هەنجیر دەچێتە پێكهاتەی زۆر لە ڕەچەتەی پزیشكی میللی بەكارهێنراو لە زۆربەی وڵاتە عەرەبییەكان و لە چارەسەری گەلێك نەخۆشیدا بەكاردێت.

هەنجیر (التین) لە قورئانی پیرۆزدا

خوای گەورە یەك جار لە قورئانی پیرۆزدا ئاماژەی بە هەنجیر داوە، ئەویش لە دەستپێكی سورەتی (التین)دا كە سوێندی پێخواردووە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَٱلتِّينِ وَٱلزَّيْتُونِ﴾التین/١، واتە: سوێند بە هەنجیر و زەیتون.

بۆچوونی ڕافەكارانی قورئانی پیرۆز جیاوازە لە ڕافەی مانای ﴿وَٱلتِّينِ﴾.
"ئیبن عەباس" وتویەتی: "ئەوە ئەم هەنجیر و زەیتونەیە كە دەیخۆین".
"إمام طبري" وتویەتی: "خوا سوێندی بەو هەنجیرە خواردووە كە دەخورێت و ئەو زەیتونەی دەگوشرێت". زۆربەی ڕافەكاران بەمجۆرە باسی دەكەن.

هەندێك لە ڕافەكارانیش وادەبینن ئەم ڕافەیە ناگونجێت ئەگەر دوو ئایەتەكەی دواتریشی لەگەڵدا لێكبدرێتەوە كە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَطُورِ سِينِينَ ۝٢ وَهَٰذَا ٱلْبَلَدِ ٱلْأَمِينِ﴾التین/٢-٣، واتە: سوێند بە كێوی طوری سینا، سوێند بەم شارە ئارامە (كە مەككەیە).

هەندێك لە زانایان ڕایان وایە ناگونجێت (التين و الزيتون) مانای هەنجیر و زەیتون بدەن، ئەوان دەڵێن: باسی دوو شتی خوراو كراوە (هەنجیر و زەیتون) لەگەڵ دوو جێگا (طوری سینا، و ئەم وڵاتە ئارامە). وەك پێداگری لەسەر ئەوە دەوترێت: خوای پەروەردگار لە ئایەتە پیرۆزەكاندا سوێندی بەو جێگا پیرۆزانە خواردووە كە خۆی ڕێزداری كردوون بە نیگا و پەیامە ئاسمانییەكان. وتراوە: مەبەست لە (التين) چیای (تین)ـە كە باوكی پێغەمبەران ئیبراهیم (سەلامی خوای لێبێت) لەسەری دەركەوتووە، (زیتون)یش چیای (زیتون)ە كە عیسا پێغەمبەری (سەلامی خوای لێبێت) لێ دەركەوتووە و هەردووكیان لە دەوری (بيت المقدس)ن. (طوری سینا)ش ئەو جێگایەیە كە موسای لێ دەركەوت (سەلامی خوایْ لێبێت)، بەڵام (البلد الأمين) مەككەیە كە محمدی (ﷺ) لێ دەركەوت.

وتراوە: (التين) لە ئایەتە پیرۆزەكەدا ئاماژەیە بۆ كێوی (تینا) لە تەنیشت دیمەشق. (تینا) چیایەكە لەنێوان حەلوان و هەمەدان. وتراوە: مەبەست لە (تین) لە ئایەتە پیرۆزەكەدا مزگەوتی یارانی ئەشكەوتە، یان: مزگەوتی نوحە كە لەسەر چیای جودییە، یان مزگەوتی (بيت المقدس).

هەندێك لە ڕاڤەكاران بۆ ئەوە چوون مەبەست لە (تین) لە ئایەتە پیرۆزەكەدا داری هەنجیرە كە ئادەم و حەوا لە بەهەشتدا بە گەڵاكانی خۆیان داپۆشی دوای ئەوەی لەو دارەیان خوارد كە خوای پەروەردگار لەسەریانی قەدەغە كردبوو. خوای گەورە بە نیاز و مەبەستی زاناترە.

(٤) خەرتەلە (الخردل)

خەرتەلە ڕووەکێکی وەرزییە و لە ناوچە ئاووهەوا مام ناوەندەکاندا دەڕوێت، گەڵاکانی هەمیشە سەوز و ئەستورن و بەجۆرێك قڵیشاون. دەکرێت گەڵاکانی بە نەرمونیانی و گەشاوەیی لێبکرێتەوە و وەك سەوزەکانی تر بخورێت. دیارترین جۆرەکانی خەرتەلە، خەرتەلەی ڕەشە کە لە تۆوە وردەکانیەوە دەردەهێنرێت. هەروەها لەتۆوەکانی خەرتەلەی سپی زەیتێکی تون دەردەهێنرێت و لە پیشەسازی سابوون دروستکردندا بەکاردێت، لەکۆندا بۆ ڕووناککردنەوە بەکارهاتووە.

خواردنی خەرتەلە بە مامناوەندی مەیلی خواردن باش دەکات و یارمەتی هەرسکردن دەدات و گازەکان لە ڕیخۆڵەکان وەدەردەنێت. خەڵك هاڕاوەی دەرهێنراو لە تۆو خەرتەلە بۆ ڕازاندنەوەی زەڵاتە بەکاردێنێت. خەرتەلە لە ئامادەکردنی سرکەدا بەکاردێت و وەك بەهاراتیش دەکرێت بە گۆشت و ماسییەوە.

خەرتەلە پێگەیەکی نایابی لە پزیشکی میللیدا هەیە، بۆ نەخۆشییەکانی سپڵ سوودمەندە... وتراوە: ئەگەر بخرێتە سەر سەرێك کە بە گوێزان

تاشرابێت سوودی پێدەگەیەنێت لە لەبیرچوونەوە و کەمبوونەوەی توانای لەبەرکردن. ئەگەر چاوی پێ بڕێژرێت لێڵی چاو ناهێڵێت.

خەرتەلە (الخردل) لە قورئانی پیرۆزدا

وشەی (خەردل) دوو جار لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە لە میانەی قسەکردن دەربارەی دادپەروەری ڕەها و زانستی فراوانی پەروەردگار، وەك دەفەرموێت: ﴿وَنَضَعُ ٱلْمَوَٰزِينَ ٱلْقِسْطَ لِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ﴾الانبیاء/٤٧، واتە: ئێمە پێوەر و تەرازووەکانی دادپەروەری لە ڕۆژی قیامەتدا دادەنێین، جا هیچ کەس بەهیچ شێوەیەك ستەمی لێناکرێت، ئەگەر بەقەدەر تۆوە خەرتەلەیەك (کە زۆر بچووك و وردە، کارێکی چاك یان خراپی ئەنجامدابێت) دەیهێنینە مەیدان، جا ئەوەندە بەسە بۆ ئێمە کە ئاوا بە وردی حساب و لێپرسینەوە ئەنجام بدەین.

ئایەتە پیرۆزەکە دەربارەی دادپەروەری ڕەهای خوایی دەدوێت، دادپەروەری کردن لەنێوان بەندەکانی لە ڕۆژی قیامەتدا، دیمەنێك لە دیمەنەکانی ڕۆژی قیامەتمان بۆ وێنا دەکات کە خوای پەروەردگار تەرازووەکانی دادپەروەری بۆ مرۆڤ دادەنێت و کەس ستەمی لێناکرێت ئەگەر هێندەی تۆوە خەرتەلەیەکیش بێت، کە بچوکترە لەوەی چاو بیبینێت و زۆر سوکیشە لەسەر تەرازوو، ئەم شتە سادەیەش لە ڕۆژی قیامەتدا بەجێ ناهێڵرێت و وننابێت... پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا

يَرَهُۥ﴾الزلزلة/٧-٨، واتە: ئەوەی هێندەی سەنگی گەردیلەیەك خێر و چاكەی ئەنجامدابێت دەیبینێتەوە، ئەوەش كە هێندەی سەنگی گەردیلەیەك شەڕ و خراپەی هەبێت دەیبینێتەوە.

لە گوزارشتێكی خوایی موعجیزەئاسادا قورئانی پیرۆز وەسفی زانستی خوا و گشتگیری و توانا و دادپەروەریی دەكات. خوای پەروەردگار لەسەر زمانی لوقمانی دانا كە ئامۆژگاری كوڕەكەی دەكات، دەفەرموێت: ﴿ يَٰبُنَيَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثۡقَالَ حَبَّةٖ مِّنۡ خَرۡدَلٖ فَتَكُن فِي صَخۡرَةٍ أَوۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ يَأۡتِ بِهَا ٱللَّهُۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٞ ﴾لقمان/١٦، واتە: ئەی كوڕی ئازیزم! بەڕاستی ئەگەر گوناهێك هێندەی تۆو خەرتەلەیەك (كە زۆر وردە) هەبێت و لەناو بەردێكدا لە ئاسمانەكان یان لە زەویدا حەشار درابێت، (لای خوا شاراوە نییە) و دەیهێنێتە مەیدان، چونكە بەڕاستی خوا هیچ شتێكی لێ شاراوە نییە و زۆریش بە ئاگایە.

ئایەتە پیرۆزەكە باسی تۆو خەرتەلەیەك دەكات لە بەردی پتەودا، تیایدا گیرە، دەرناكەوێت و كەس پێیناگات، یان ئەو دەنكە تۆوە لە ئاسمانە فراوانەكاندایە كە تیایدا گەلەستێرەیەكی گەورە وەك خاڵێكی بچوك دەردەكەوێت، یان ئەو تۆوە لە زەویدا و لە خاكەكەیدا ونبووە و لای كەس ئاشكرا نییە. ئەو دەنكە تۆوە هەرچۆن بێت و لەهەر كوێ بێت خوای گەورە دەزانێت و بە توانا و میهرەبانی خۆی شوێنی دەكەوێت.

(٥) هەنار (الرّمان)

داری هەنار بە خوارڕسكانە لە خۆرئاوای ئاسیا و باكوری خۆرئاوای هیند دەڕوێت، كە خوارڕسكانە پێدەگات ڕووەكێكی گیاییە، بەلاّم كە بەشێوەیەكی دەستكرد دەڕوێنرێت وەك دارێكی بچوك (دەوەن) پێدەگات، كە بەرزییەكەی دەگاتە چوار بۆ شەش مەتر.

هەنار بەگشتی پایەیەكی دیاری لە پزیشكی میللیدا هەیە، بەتایبەت هەناری شیرین، بەسوودە بۆ ئازارەكانی گەدە و گورچیلە و سنگ و سكچوونیش دەوەستێنێت. هەناری ترش ئەگەر ئاوەكەی بخورێتەوە بەسوودە بۆ هەوكردنی گەدە و ڕشانەوە دەوەستێنێت، ئەگەر دەنكەكانی بكوترێت و بكرێت بەسەر بریندا سارێژی دەكات، خۆئەگەر بسوتێنرێت و ئەو كارەی پێبكرێت ئەوە باشترە.

هەنار (الرمان) لە قورئانی پیرۆزدا

لە قورئانی پیرۆزدا سێ جار باسی هەنار هاتووە، دوو جاریان ناسراوە بە (أل) (واتە بە موعەررەفی هاتووە)، ئەوەش لە میانەی بیرخستنەوەی خەڵکی بەو بەخششانەی لە دونیادا پێیان دراوە، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ٱنظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾الأنعام/٩٩، واتە: ئەو خوایە زاتێکە لە ئاسمانەوە باران دەبارێنێت (دەفەرموێت): جا بەهۆیەوە چرۆ و چەکەرەی هەموو شتێکی پێدەردێنین و شینی دەکەین، ئینجا لاسکی سەوزی لێ پەیدا دەکەین. زنجیرە دانەی سەفتەکراوی لێ دروست دەکەین (وەك گوڵە گەنم و چەڵتوك و گەنمەشامی و...هتد) لە دارخورماش لەهەندێك لق و چڵەپۆپەی هێشووی خورما شۆڕدەبێتەوە، هەروەها باخی هەمەجۆری ڕەز و ترێ، زەیتون و هەناریش، هەیانە لە ڕواڵەتدا لەیەك دەچێت، هەشیانە لەیەك ناچێت، جا تەماشای بەرەکەی بکەن کاتێك بەردەگرێت، پێدەگات، بەڕاستی ئا لەو شتانەدا (کە ئاماژەی تێدا کرا بۆتان) چەندین بەڵگە و نیشانەی تەواو هەن بۆ کەسانێك کە باوەڕ دەهێنن.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا

وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍۚ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦۖ وَلَا تُسْرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴾الأنعام/١٤١، واتـه: خـوا هـەر ئـەو زاتەیـە کـە باخـاتی بـەرزی لـق و پۆپـداری بـەرپاکردووە و باخـاتی نزمـی پـەرش و بلاویشی بەدیهێناوە و دارخورما و بەروبوومی جۆراوجۆریش کە شێوە و قەبارە و ڕەنگ و تام و بۆنیان لە خواردنـدا جیایە، لـە زەیتـون و هـەناری لەیەکچوو، هەروەها لەیەکنەچوو، بخۆن لە بەروبوومەکەی کاتێك دەیگرێت و ڕۆژی چنین و درووێنـە مـافی (هـەژارانی) لێبـدەن و زیـادەڕەوی مەکـەن، چونکە خوا لەسنوور دەرچوان و زیادەڕەوانی خۆشناوێت.

لـەم دوو ئایەتـە پـیرۆزەدا تێبینـی دەکرێـت کـە خـوای پـەروەردگار جۆرگەلێکی ڕووەکی باسکردووە، هاوبەشـەکانیان بـریتین لـە: دارخورمـا و زەیتـون و هـەنارە، لـە هـەردوو ئایەتەکەشـدا هـەنار لـەپێش زەیتونـەوە هاتووە.

لە دوو ئایەتە پیرۆزەکەوە دەردەکەوێت که مەبەستی بـەدیهێنانی ئـەم ڕووەکانە لەلایەن پەروەردگارەوە سوود لێوەرگرتنیانـە لەلایـەن مرۆڤـەوە، بەر لەوەش بۆ تەماشاکردن و دیتنی توانای بەدیهێنـەرە لەگـەڵ بەخشـینی بێسنووری ئەو زاتە.

لە قورئانی پیرۆزدا یەکجار وشەی هەنار (رمـان) هـاتووە بـەبێ ئـامرازی ناسین (أداة التعريف)، ئەوەش لە میانەی مژدەدانی پەروەردگارە بە بەندە دڵسۆزەکانی بە هەندێك لەو بەخششانەی لە بەهەشتدا بۆیان ئامادە کراوە. پــــەروەردگار دەفـــــەرموێت: ﴿وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَآمَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾

﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾الرحمن/٦٢-٦٩، واتە: جگە لەو دوو بەهەشتە، دوو بەهەشتی تریش ئامادەیە بۆ ئەوانەی پلە و پایەیان وا لەخوار خاوەنانی دوو بەهەشتی ناوبراوەوە. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە كام لە ناز و نیعمەتەكانی پەروەردگار بڕواناكەن، كامەی پەسەند ناكەن. (ئەو بەهەشتانەش) ئەوەندە سەوز دەنوێنن مەیلە و ڕەش دەچنەوە لە جوانی و تۆخیدا. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری بە كام لە ناز و نیعمەتەكانی پەروەردگار بڕواناكەن، كامەی پەسەند ناكەن. دوو سەرچاوەی هەڵقوڵاویان تێدایە. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە كام لە ناز و نیعمەتەكانی پەروەردگار بڕواناكەن، كامەی پەسەند ناكەن. داری میوە و دارخورما و هەناریان تێدایە. جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پەری، بە كام لە ناز و نیعمەتەكانی پەروەردگار بڕواناكەن، كامەی پەسەند ناكەن.

لەو ئایەتە پیرۆزانەوە دەردەكەوێت كە هەنار یەكێكە لەو بەخششانەی خوای گەورە لە بەهەشتدا بۆ بەندە باوەڕدارەكانی ئامادە كردووە.

خوێنەری وردەكار لە قورئانی پیرۆز لە فەرموودەی پەروەردگارەوە ﴿فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾ تێبینی دەكات كە خوای گەورە باسی میوەی كردووە ئینجا باسی دارخورما و هەنار... لێرەدا هەندێك لە ڕاڤەكاران پرسیار دەكەن: ئایا هەنار و خورما میوەن یان نا؟ هەندێكیان وتویانە: هەنار و خورما میوە نین وەك لە ئایەتەكەوە وەردەگیرێت. لای "أبي حنيفة" هەنار و خورما میوە نین. هەندێكی تریان وتویانە: خورما و هەنار میوەن. ڕەنگە بوترێت: ئەگەر ئەوانیش هەر میوەن ئیتر بۆچی لە ئایەتەكەدا میوە جیاكراوەتەوە لە خورما و هەنار؟! لەم بارەیەوە "الفراء" دەڵێت: ئەمە وەك ئەو فەرموودەیەی پەروەردگارە كە دەفەرموێت:

﴿حَـٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ﴾البقرة/٢٣٨،
واتە: کەمتەرخەمی مەکەن و پارێزگاری لە ئەنجامدانی نوێژەکاندا بکەن، بەتایبەتی نوێژی ناوەند (کە نوێژی عەسرە) هەمیشە و بەردەوامیش فەرمانەکان بۆ خوا ئەنجام بدەن، بەگەردن کەچییەوە.

لە ئایەتەکەدا خوای پەروەردگار فەرمانی پارێزگاریکردنی سەرجەم نوێژەکانی داوە، لەپاشان دەگەڕێتەوە بۆ (وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ) وەك جەخت لەسەر کردنەوەی. بەهەمان شێوە دووبارە باسی خورما و هەنار کراوەتەوە وەك هاندانێکی بەهەشتییەکان. ئیتر خوای گەورە زاناترە.

(٦) ڕێحانە (الريحان)

هەر لە کۆنەوە ڕێحانە ناسراوە، لەلای پێشینەکانی یۆنان بەهایەکی زۆری هەبووە و لە ئاهەنگەکانیاندا بەکاریانهێناوە، تا هەنووکە لقەکانی ڕێحانە لە هەندێك ولاّتدا بۆ ڕازاندنەوەی گۆڕی مردووەکانیان بەکاریدێنن، بەڵکو هەندێجار گەڵا وشکەکانیان لەگەڵ مردوودا خستووەتە گۆڕەوە.

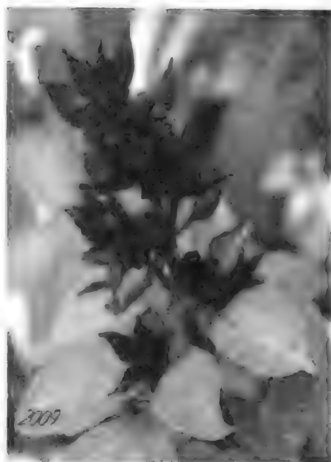
ڕێحانە گیایەکی تەمەن درێژە (زیاتر لە ٢ ساڵ). بەرگەی جۆری جیاوازی خاك دەگرێت ، هەروەها بەرگەی وشکی و بێئاویش دەگرێت.

ڕێحانە لەو ڕووەکانەیە کە هەمیشە سەوزە، درێژی قەدەکەی دەگاتە (٣٠ سانتیمەتر)، ئەگەرچی جۆرێك لە ڕێحانە هەیە وەك دەوەن گەشەدەکات و درێژیی دەگاتە زیاد لە دوو مەتر. گەڵاکانی بریقەدار و سەوزێکی تۆخە، گوڵەکانی سپی و بۆنخۆشن.

گەڵاکانی ڕێحانە لە شۆربا و زەڵاتە و لێنانی گۆشتەکاندا بەکاردێت . هەروەها گوڵ و بەرە دەوڵەمەندەکانی بە زەیت لە پیشەسازی بۆن و دەرماندا و ڕەگەکانی لە پێستە خۆشکردندا بەکاردێت.

لەڕووی پزیشکییەوە گیراوەی ڕێحانە وەستێنەری خوێنبەربوونە، ئەندامە لاوازەکان و جومگەکانیش بەهێز دەکات، سوودمەندە بۆسکچوون و دڵەکوتێ و میزهێنیشە.

ڕێحانە (الريحان) لە قورئانی پیرۆزدا

لە سەرەتادا دەبێت ئاماژە بەوە بدەین کە ڕێحانە وەك ناوێك بەو ڕووەکانە دەوترێت کە بۆنی خۆشیان هەیە، ڕەنگە مەبەست پێی ڕۆزیش بێت، عەرەب دەڵێت: (خرجنا نطلب رِيحان الله) واتە چووینە دەرەوە بەدووی ڕۆزیی خوادا.

لە قورئانی پیرۆزدا دوو جار باسی ڕێحانە کراوە لەمیانەی باسکردنی هەندێك بەخششی خوا لەسەر بەندەکانی، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَٱلْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَٰكِهَةٌ وَٱلنَّخْلُ ذَاتُ ٱلْأَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَٱلْحَبُّ ذُو ٱلْعَصْفِ وَٱلرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾الرحمن/١٠-١٣، واتە: زەوی بۆ خەڵك ڕاخستووە و باری هێناوە، چەندین جۆر میوەی تێدا دێتەبەر، هەروەها خورمای خاوەن دەفری گوڵدانی بۆ فەراهەم هێناون، چەندین جۆر دانەوێڵەی خاوەن کا و پەل و

پۆدار و بۆنخۆشی بەرهەم هێناوە، جا ئیتر ئەی مرۆڤ و پـەری، بە کـام لـە ناز و نیعمەتەکانی پەروەردگار بڕوا ناکەن، کامەی پەسەند ناکەن.

لە ئایەتە پیرۆزەکانـەوە دەردەکـەوێت کـە لـە مـەزنترین بەخششـەکانی خوای پەروەردگار لەسەر خەڵك ئەوەیە ڕێحانەی بۆ بەدیهێناون.

جاری دووەم لە سورەتی (الواقعة)دا هاتووە، کاتێك دەفەرموێت: ﴿فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَآ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٨٧﴾ فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ﴾الواقعة/٨٣-٨٩، واتە: باشە! ئێوە بۆ بیرناکەنەوە، ڕۆژێك دێت کە: ڕۆحتان دەگاتە گەرووتان، ئێوەش بەدەوری ئەو کەسەدا بێ دەسەڵاتانە تەماشا دەکەن و سەرنج دەدەن، لەکاتێکدا کە ئێمە لە ئێوە نزیکترین لێی، بەڵام ئێوە نامانبینن. خۆئەگەر ئێوە زیندوو ناکرێنەوە و پاداشت نادرێنەوە، ئەو ڕۆحەتان دەگێڕایەوە ئەگەر ڕاست دەکەن و دەسەڵاتتان هەیە. جا ئەگەر ئەو کەسەی لە سەرەمەرگدایە لە نزیکان و خۆشەویستانی ئێمە بێت. ئەوە ئیتر خۆشی و کامەرانی و ئاسوودەیی بەهەشتی پڕ لە ناز و نیعمەت چاوەڕێیەتی.

لەڕاستیدا ئەم ئایەتە پیرۆزانە بەڵگەن لەسەر ئەوە کە ئـەم قورئانـە لـە بەدیهێنەری زاناوەیە، چـونکە کـێ لەئێمـە دەتوانێت هـەواڵمان دەربـارەی حاڵی ئەو کەسە بداتێ کە لە سـەرەمەرگدایە؟! کـەس نییـە ئـەو حاڵەتـەی ئەزموون کرد بێت، چونکە بەرگەی تاقیکردنەوەکە ناگرێت، کێ دەتوانێـت ئەو ساتەمان بۆ شرۆڤە بکات جگـە لـە بەدیهێنـەری مـەزن کـە زینـدووە و هەرگیز نامرێت؟!

ئایەتەکان دەریدەخەن مژدەیەکی باشە بۆ باوەڕدار لەکاتی مردنیدا کە فریشتەکە بە (ریحان) مژدەی پێبدات.

(٧) ژەقنەبوت (الزقوم)

کتێبەکانی تەفسیر دەڵێن: (الزقوم) دەستەواژەیەکی دارێژراوە لە (تزقّم)ەوە کە بریتییە لە (بەناڕەحەت قوتدان)، ئەوەش بەهۆی ناخۆشی خواردنیەوە لەبەر ناشیرینی دیمەن و بۆنی.

شایانی ئاماژە پێکردنە جیاوازی لەنێوان ڕاڤەکاراندا هەیە لەسەر ماهیەتی داری ژەقنەبوت، بەمانای ئەوە کە ئایا داری دونیایە یان نا؟ هەندێك لە ڕاڤەکاران دەڵێن: داری ژەقنەبوت داری دونیایە. هەندێکیان بۆ ئەوە دەچن کە دارێکی گەڵا بچوکی تاڵە. هەندێکیان وتویانە: ژەقنەبوت هەموو ڕووەکێکی کوشندەیە، هیچ جۆرێکیان دیاری نەکردووە. هەندێك لە ڕاڤەکارانیش دەڵێن: ژەقنەبوت داری دونیا نییە، هاوشێوەیشی نییە.

ژەقنەبوت (الزقوم) لە قورئانی پیرۆزدا

داری ژەقنەبوت لـە قورئانـدا (بـە نـاو) سـێ جـار هـاتووە، پـەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴾الصـافات/٦٢-٦٦، واتـە: ئایا ئـەو بەهەشت و ناز و نیعمەتـە چاكە یان داری ژەقنـەبووت؟ ئێمـە كردوومانـە بەهۆی ناخۆشی و ئازار بـۆ ستەمكاران. بێگومـان ئـەوە دارێكە لـە نـاخی دۆزەخدایـە و لـەوێوە (لـق و پۆپـەكانی) بەهـەموو بەشـەكانی دۆزەخـدا بلاوكراوەتەوە. بەروبوومەكەی دەڵێی سەری شەیتانەكانە (لـە ناشـیرینی و بێتامیدا). دۆزەخییەكان بە ناچاری لێی دەخۆن، سكیانی لێ پڕدەكەن.

ئایەتە پیرۆزەكـان وەسفی دارێك دەكـەن كـە لـە دۆزەخـدا پێدەگات، بەروبوومەكەی وەك سەری شەیتانەكانە.

با تەماشای ئەم وێنە ناشیرینە بكەین، بـەروبوومی دارەكـە وەك سـەری شـەیتانە، ئەمـەش بـۆ دەرخسـتنی زۆر ناشـیرینی دیمەنەكەیـەتی. جـا كـە بـەروبوومی داری ژەقنـەبووت وەك سـەری شـەیتان بێـت، ئیـدی پرسـیار دەربارەی تامەكەی و ئەو كاریگەرییانەی مەكە كە لە هەناوی ئـەو كەسـەدا كـە دەیخـوات دروسـتی دەكـات. زانایـان دەڵـێن: خـوای گـەورە داری ژەقنەبووتی لە دۆزەخدا بـەدیهێناوە، كاتێـك دۆزەخییـەكان برسییان بـوو پەنای بۆ دەبـەن، هـەر كـە لێـی دەخـۆن وەك زەیتـی قرچـاو لـە سـكیاندا دەكوڵێت. هەنـدێك لـە زانایـان لـە ڕاڤـەی ئـەم ئایەتـەی پـەروەردگاردا كـە دەفەرموێت: ﴿ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴾ دەڵێن: دارێك لە یەمـەن هەیـە

بەناوی سەری شەیتانەکانەوە، هەندێکیان وتویانە: سەری شەیتانەکان پۆلێکی مارەکانە.

قورئانی پیرۆز خۆراکی بێباوەڕانی نکۆڵیکار لە هەق و ڕاستی لە دۆزەخدا بە ترسێنەر و ناشیرین وەسف دەکات، خۆراکیان وەك شلەی زەیتی قرچاوە، یان وەك کانزای تواوەیە، هەر کە دەگاتە ڕیخۆڵەکانیان دەیسووتێنێت و دایدەڕزێنێت. لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت:

﴿إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ ٱلْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَٱلْمُهْلِ يَغْلِى فِى ٱلْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْىِ ٱلْحَمِيمِ﴾ الدخان/٤٣-٤٦، واتە: بەڕاستی داری ژەقنەبووت، بەروبوومەکەی خۆراکی تاوانبارانە. هەروەك کانزای تواوە لەناو ورگ و ڕیخۆڵەکاندا دەکوڵێت. وەك کوڵانی ئاوی یەکجار گەرم.

یان پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿قُلْ إِنَّ ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْـَٔاخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ ٱلْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَـَٔاكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَٰرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَٰرِبُونَ شُرْبَ ٱلْهِيمِ﴾

الواقعة/٤٩-٥٥، واتە: (ئەی پێغەمبەر (ﷺ)) پێیان بڵێ: بێگومان پێشینان و پاشینان هەر هەموویان، کۆدەکرێنەوە و بەرەو مەیدانی ڕۆژی دیاریکراو ڕاپێچ دەکرێن. پاشان بێگومان ئێوە ئەی گومڕا و بێباوەڕان، ئەی ئەوانەی کە بڕواتان بە ڕاستییەکان نییە لە بەروبوومی داری ژەقنەبووت دەخۆن. سکتانی لێ پڕدەکەن. ئینجا ئاوی لەکوڵیشی بەسەردا دەکەن. هەروەکو ئەو حوشترانەی بەهۆی نەخۆشییەکی تایبەتییەوە تێرئاو نابن.

پێدەچێت هەر ئەوە بێت کە ئەم ئایەتە پیرۆزانەش ئاماژەی پێدەدەن: ﴿وَذَرْنِي وَٱلْمُكَذِّبِينَ أُوْلِي ٱلنَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّ لَدَيْنَآ أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا﴾المزمـل/١١-١٣، واتـە: وازبهێنـە لـە مـن و لـەو خاوەن ناز و نیعمەتانەی ئایینی من بە درۆ دەزانن، تـۆ کـەمێك مۆڵـەتیان بدە. بەڕاسـتی ئێمـە کـۆت و زنجیر و دۆزەخمـان ئامـادەکردووە (بـۆ ئـەو جۆرە تاوانبارانە). هەروەها خۆراکێـك کـە لـە گـەروو دەگیرێـت، سـەرەڕای سزای بەئێش و ئازار.

وتراوە: مەبەست لە ﴿وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ﴾ بریتییە لە داری ژەقنـەبووت کـە لەبینی ئەو بێباوەڕانە دەگیرێت کە دەرخواردیان دەدرێت، یان دڕکێکـە لـە گەروویان دەگیرێت و دەچێتە خوارەوە و نایەتە دەرەوە.

داری ژەقنەبووت لە قورئاندا بۆ ڕوونکردنەوەی بارودۆخی بێباوەڕانە لـە ڕۆژی دواییدا. لەڕاسـتیدا هـەر دەسـتەواژەیەك کـە وشـەی (الزقـوم)ی تێـدا هاتووە ناڕەحەتترین و قورسترین ژیان وێنەدەکێشێت، بەرەکەی قێزەونە و خۆراکی خۆی لە ئاگری دۆزەخەوە وەرگرتووە. ژەقنـەبووت خـۆراك نییـە، بەڵکو بێباوەڕ لە ئاگری دۆزەخدا بە زیندوویی دەهێڵێتەوە تاکو ئازارەکانی بەردەوام بن و ژیانی بریتی بێت لەتاڵی و ناخۆشی هەمیشەیی.

لە سۆز و بەزەیی پێغەمبەر (ﷺ) بەرامبەر نەتەوەکەی ئەوەیـە کـە لـە تاوانکاری ئاگاداریـان دەکاتـەوە تـاکو سـەرەنجامیان خـواردنی ژەقنـەبوت نەبێت. پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ﴿بەڕاسـتی لـەخوا بترسـن و پارێزکـار بن، ئەگـەر تـەنها یـەك دڵـۆپ ژەقنـەبووت خرایـە نـاو دەریاکـانی دونیـاوە، ژیانیـان لێ تێکـدەدات، ئـیتر حـاڵی کەسـێك چـۆن دەبێـت ئەگـەر بـووە خواردنی؟﴾

(٨) زەنجەفیل (الزنجبيل)

ئەو زەنجەفیلەی دەیناسین و وەك خواردنەوە بەكاریدێنین قەدی زەمینی (السوق الأرضية)ی ڕووەكێكی (گیایی)یە كە درێژییەكەی لە مەتر و نیوێك زیاتر نییە. زەنجەفیل پێویستی بە پلەی گەرمی بەرزە.

دەوترێت ناوی زەنجەفیل لە بنەڕەتدا (فارسی)یە. زەنجەفیل چەند جۆرێكی هەیە بەناوبانگترینیان زەنجەفیلی سوورە، كە ڕووەكێكی گیایی گوڵ سوورە، نیشتمانەكەی مالیزیایە، بۆ جوانكاری و بەكارهێنانی پزیشكی دەڕوێنرێت، بەڵام زەنجەفیلی سروشتی هیچ پەیوەندییەكی بە زەنجەفیلی ڕاستەقینەوە نییە، كە ڕووەكێكی كورتی (گیایی)یە، گەڵاكانی لەشێوەی دڵدان، گوڵەكانیشی ڕەنگیان وەنەوشەیی مەیلە و قاوەیین.

زەنجەفیل وەك جۆرێكی بەهارات بەكاردێت و بۆنێكی تیژی هەیە، لە دروستكردنی ناندا بەكاردێت، بۆ خواردنەوەكان سەربار دەكرێت بۆئەوەی تامێكی خۆشی هەبێت. زەنجەفیل پایەیەكی دیار و ناسراوی لە پزیشكی میللیدا هەیە، دەچێتە نێو زۆرێك لە ڕەچەتە میللییەكانەوە كە زۆر لە گەلان بەكاریدێنن.

زەنجەفیل (الزنجبيل) لە قورئانی پیرۆزدا

ناوی زەنجەفیل لە قورئانی پیرۆزدا تەنها یەك جار هاتووە لە میانەی وەسفی پەروەردگاردا بۆ یەكێك لەو بەخششانەی بۆ بەندە چاك و گوێڕایەڵەكانی ئامادەكردووە. پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَوَقَىٰهُمُ ٱللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمِ وَلَقَّىٰهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾ وَجَزَىٰهُم بِمَا صَبَرُوا۟ جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٢﴾ مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا

عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَٰلُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِـَٔانِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا۠ ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَا۠ مِن فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا ﴾الإنسـان/١١-١٧، واتـه: جـا خوای گەورەش لە شەڕ و ناخۆشی و نەهامەتی ئەو ڕۆژە پاراستنی و ڕووی گەش و شادمانی پێبەخشین. لە پاداشتی خۆگری و ئارامگرییاندا بەهەشت و ئاوریشمی پێبەخشین. ئەو بەختەوەرانە لەسەر کورسی و قەنەفە ڕازاوەکان شانیان داداوە، نە گەرمای خۆر بێزاریان دەکات، نە کزەبا و سەرما سەغڵەتیان دەکات. سێبەری دارە جوانەکان بەسەر شوێنە خۆشەکانیاندا سەری فروهێنا و لێکردنەوەی میوەکانیش ئاسانە و ملکەچ کراوە. هەروەها لە سوراحی زیودا شەرابیان بۆ دەگێڕن و دەکرێتە ئەو کوپ و پەرداخانەوە کە لە شوشە و کریستاڵی تایبەت دروستکراون. هەموو دام و دەزگـای خـواردن و خواردنەوەکان لە شووشەی زیوی دروستکراون بەشێوەیەکی جوان و دڵڕفێن. هەروەها شەرابێکی تریان پێشکەش دەکرێت کە ئاوێتەکەی زەنجەفیلە.

ئایەتە پیرۆزەکان لە تابلۆیەکی گوزارشتکاردا هەندێك لەو بەخششانەی ناو بەهەشت ڕوون دەکەنەوە کە چاوەڕێی باوەڕدارانە. یەکێك لەو بەخششانە شەرابێکە ئاوێتەی زەنجەفیلە. هەندێك لە ڕاڤەکاران لە ڕاڤەی

فەرموودەی پەروەردگاردا: ﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا﴾ دەڵێن: واتە شەرابی بەهەشتیان بۆ تێکەڵی زەنجەفیل دەکرێت. ئەمەش ڕەنگە لەبەر ئەوە بێت کە عەرەب حەزیان لە خواردنەوەیەکە زەنجەفیلی تێکەڵ کرا بێت، لەبەر بۆنخۆشی و ئەوەش کە هەرسکەری خۆراکە.

هەندێك لە ڕاڤەکاران، لەوانە "مجاهید"، وتوویانە: زەنجەفیل ناوی سەرچاوەیەکە لە بەهەشتدا تامی زەنجەفیلی هەیە".

لەوەی ڕابوورد دەردەکەوێت زەنجەفیل، کە لە قورئانی پیرۆزدا ناوی هاتووە، ڕەنگە ڕووەکە ناسراوەکە بێت، یان ناوی سەرچاوەیەك بێت لە بەهەشتدا... خوا زاناترە.

(٩) زەیتون (الزيتون)

لە هەزاران ساڵەوە زەیتون ناسراوە، ڕەنگە لەوکاتەوە کە مرۆڤ کشتوکاڵی کردووە ڕوێنرابێت. تەمەنی داری زەیتون لە زۆربەی دارە بەردارەکانی تر درێژترە. هەندێك لەو دارە زەیتونانەی لە ساڵی (١٤٠ز)دا ئیمپراتۆر "هادریان" ڕواندوونی هێشتا زیندوون، چەند دارێکی زەیتون لە فەلەستین هەن پێدەچێت تەمەنیان لە (٢٠٠٠ ساڵ) زیاتر بێت، هەروەها لە ئیسپانیا دارگەلێکی تێدایە هەزار ساڵیان بەسەردا تێپەڕیوە.

لەبنەڕەتدا زەیتون بۆ زەیتەکەی دەڕوێنرێت کە لە لێنانی خواردندا بەکاردێت. کشتیاری زەیتون بە نزیکەیی لە سەرجەم زەوییەکاندا سەرکەوتوو دەبێت مادام فشەڵ بن و بەئاسانی ئاویان پێدا ڕۆبچێت و زۆر

خوێداریش نەبن. بە چەند ڕێگایەك زەیتون دەڕوێنرێت، گرنگترینیان: تۆو ، براله و قەڵەم. دوو چەشنی بڵاوی زەیتون هەیە: یەکـەمیان بـەری گـەورەی هەیە کە بۆ سرکە باشە و ئەوی تـر بەرەکـەی بچوکە و بڕێکـی زۆر زەیتـی تێدایە.

زەیتی زەیتون بە کوتانی بەری تەواو پێگەیشـتوو پوختـە دەکرێـت کـە ڕێژەی (٢٠-٣٠٪) زەیتی تێدایە، کرۆکی بەرەکەش لـە (٦٠-٨٠٪)ی زەیـت پێکدێت. زەیتی زەیتون جۆری هەیە: هەیە شیرینە و هەیـە تیـژە. ڕەنگـی زەیتەکەشـی زەردێکـی مەیلـە و سـەوزە، هەرهەمووشـی لـە ڕۆنێکـی نـاتێر پێکدێت.

زەیتون و زەیتەکەی بـەکارهێنانی پزیشـکی جۆراوجۆریـان هەیـە، وەك: بەکارهێنانی لە چارەسـەری ڕەقبـوونی خوێنبـەرەکان (تصلب الشراين) و سنگەکوژە و دابەزاندنی خوێنی بەرز و میزهێنیشە.

لێکۆڵینـــەوەکان جـــەخت دەکەنـــەوە کـــە دانیشـــتوانی ناوچـــەی دەریـــای ناوەڕاســـت کـــەمتر ئەگـــەری توشـــبوونیان هەیـە بـە نەخۆشـییەکانی دڵ، ئەمـەش ئاکـامی بـەکارهێنانی زەیتـی زەیتونـە لـە زۆربـەی ژەمە خواردنەکانیاندا، هەروەها کەمتر ئەگەری توشبوونیان بـە کـەمخوێنی هەیە.

زەیتون (الزیتون) لە قورئانی پیرۆزدا

قورئانی پیرۆز داری زەیتونی پیرۆز کردووە کاتێك لە ئایەتێکدا خوای گەورە نووری خۆی بە چرایەك چواندووە لە شووشەیەکدا کە سوتەمەنییەکەی زەیتی دارێکی پیرۆزە ئەویش زەیتونە. زەیتی ئەم دارە پیرۆزە لە پلەیەکی بەرزی پاکی و بێگەردی و خەستیدایە بەڕادەیەك وەك ئەوە وایە خۆی ڕۆشنایی بدات. پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ مَثَلُ نُورِهِۦ كَمِشۡكَوٰةٖ فِيهَا مِصۡبَاحٌۖ ٱلۡمِصۡبَاحُ فِي زُجَاجَةٍۖ ٱلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوۡكَبٞ دُرِّيّٞ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٖ مُّبَٰرَكَةٖ زَيۡتُونَةٖ لَّا شَرۡقِيَّةٖ وَلَا غَرۡبِيَّةٖ يَكَادُ زَيۡتُهَا يُضِيٓءُ وَلَوۡ لَمۡ تَمۡسَسۡهُ نَارٞۚ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٖۚ يَهۡدِي ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُۚ وَيَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَٰلَ لِلنَّاسِۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ﴾النور/٣٥، واتە: خوا نوور و ڕووناکی ئاسمانەکان و زەوییە، نموونەی نوور و ڕووناکییەکەی وەك تاقێك وایە چرایەکی تێدا بێت، چراکەش لەناو شووشەیەکدا بێت، شووشەکەش وەك هەسارەیەکی گەش و پرشنگدار وابێت ۆ بە ڕۆنی داری پیرۆز و بەفەڕی زەیتون داگیرسا بێت، ڕووی نە لە ڕۆژهەلات و نە لە ڕۆژئاوا بێت (لە شوێنێکدا بێت بەیانی و ئێوارە خۆر لێیبدات)، ڕۆنەکەشی (ئەوەندە پاك و بێگەردە) خەریکە خۆی دابگیرسێت و ڕووناکی بداتەوە، ئەگەر ئاگریش لێی نەدات، ئەو هیدایەت و ڕێنموونییە (کە قورئانە) ڕووناکییە لەسەر ڕووناکی، خوایش هیدایەتی ئەو کەسانە دەدات کە دەیەوێت و شایستەن بۆ لای نووری خۆی. خوا چەندەها نموونە دەهێنێتەوە بۆ خەڵکی، خوایش بە هەموو شتێك زانایە.

دەربارەی وتەی پەروەردگار: ﴿مَثَلُ نُورِهِۦ﴾ وتراوە: واتە ئەو نوورەی دەیخاتە نێو دڵی باوەڕدارەوە، وەك چرایەك وایە هۆیەکانی ڕۆشنکردنەوەی تێدا کۆبووبێتەوە. ڕاڤەکاران لە ڕاڤەی وتەی پەروەردگاردا: ﴿لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ وتوویانە: ئەم دارە لە بیاباندایە نە داری تر و نە شاخیش سێبەری بۆ ناکەن، هەر لە هەڵاتنیەوە لە بەیانیدا تا کاتی ئاوابوونی لە ئێوارەدا هیچ شتێك لە تیشکی خۆری دانابڕێت. هەموو دارێکی زەیتونیش بەم شێوەیە، زەیتەکەی بێگەردترین زەیتە. لەلایەکی ترەوە ئەو دارەی تەنها لە بەشێکی ڕۆژدا خۆر لێیدەدا زەیتەکەی بەوجۆرە نییە و ڕۆشناییەکەشی کز و لاوازە.

ڕای جیاوازی تر دەربارەی ئەو بەشەی ئایەتەکە هەیە کە دەفەرموێت: ﴿لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾، وتراوە: مانای وایە ئەو دارە لە وڵاتی شام دەڕوێت، کە نە خۆرهەڵاتی زەوییە نە خۆرئاوا، هەربۆیە وتراوە: باشترین زەیتون، زەیتونی وڵاتی شامە. هەندێك لە ڕاڤەکارانی تر دەڵێن: مەبەست لەو دارە یەکەمین دارە کە لەدوای تۆفانی نوح ڕواوە. یاخود دەڵێن: ئەو دارەی مەبەستی ئایەتەکەیە بەهیچ شێوەیەك لەسەر زەوی نییە، بەڵکو داری بەهەشتە، چونکە ئەگەر لە دونیادا بوایە ئەوا ڕووەو خۆرهەڵات یان ڕووەو خۆرئاوا دەبوو.

هەندێك لە ڕاڤەکاران ڕایەکی تریان هەیە، دەڵێن: مەبەست لە (مشكاة) سنگی محمدە(ﷺ)، شووشەکەش دڵیەتی، چراش ئەو ئاینەیە کە لەدڵیدایە. مەبەست لە وتەی پەروەردگاریش ﴿يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ﴾ واتە شوێنکەوتەی ڕێبازی ئیبراهیمە (سەلامی خوای لێبێت)، دارەکە

ئیبراهیمە پاشان وەسفی ئیبراهیمی کردووە بە وتەی ﴿لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ واتە وەك گاور و جولەکە ڕووەو خۆرئاوا یان ڕووەو خۆرهەڵات نوێژی نەکردووە، بەڵکو ڕووەو کەعبە نوێژی کردووە. ئیتر خوای گەورەش بە نیاز و مەبەستی خۆی زاناترە.

زانایان ڕوونیان کردووەتەوە کە ناوەڕۆکی ئایەتە پیرۆزەکە: ﴿يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾ ئەوەیە وەها لە خەڵك بکات وێنای تەواوێتی ڕووناکی و توندی چراکە بکەن، بەهێزترین ڕووناکی کە لە سەردەمی کۆندا خەڵك ناسیبێتیان ڕووناکی زەیتی زەیتون بووە. ڕوونترین چرا لەلایان ئەوە بووە سوتەمەنییەکەی زەیتی زەیتون بووبێت کە لە لوتکەی چیاکان یان لە بیاباندا دەڕوێت و بەدرێژایی ڕۆژ خۆر لێیدەدات.

بۆ دڵنیابوون لە ڕێزلێنانی قورئانی پیرۆز بۆ داری زەیتون، خوای گەورە لە سەرەتای سورەتی (التین)دا سوێندی پێدەخوات، وەك دەفەرموێت: ﴿وَٱلتِّينِ وَٱلزَّيْتُونِ﴾التين/١، واتە: سوێند بە هەنجیر و زەیتون.

لە ڕاڤەی (الزيتون) ی ئایەتەکەدا وتراوە: ئەو زەیتونەیە کە دەگوشرێت، یان وتراوە: کێوی (تینا)یە لە (بیت المقدس). یان: ئاماژەیە بۆ ئەو لقە زەیتونەی کە کۆترەکە هێنایەوە کاتێك نوح (سەلامی خوای لێبێت) بەریدا بۆ زانینی حاڵەتی تۆفانەکە، دوای ئەوەی گەڕایەوە ئەو لقە دارەی پێبوو، ئیتر نوح زانی زەوی دەرکەوتووە و ڕووەکی لێ ڕواوە.

قورئانی پیرۆز جارێکی تر بەخششەکانی بەدیهێنەرمان وەیاد دێنێتەوە، لەو بەخششانەش ئەوەیە کە خوای پەروەردگار بارانمان بەسەردا دەبارێنێت و جۆرە جیاوازەکانی بەرهەمی کشتوکاڵیمان بۆ دەڕوێنێت، لەو

بەرهەمانەش زەیتون، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَخۡرَجۡنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَيۡءٖ فَأَخۡرَجۡنَا مِنۡهُ خَضِرٗا نُّخۡرِجُ مِنۡهُ حَبّٗا مُّتَرَاكِبٗا وَمِنَ ٱلنَّخۡلِ مِن طَلۡعِهَا قِنۡوَانٞ دَانِيَةٞ وَجَنَّٰتٖ مِّنۡ أَعۡنَابٖ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشۡتَبِهٗا وَغَيۡرَ مُتَشَٰبِهٍۗ ٱنظُرُوٓاْ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثۡمَرَ وَيَنۡعِهِۦٓۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمۡ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴾الأنعام/٩٩.

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٖ مَّعۡرُوشَٰتٖ وَغَيۡرَ مَعۡرُوشَٰتٖ وَٱلنَّخۡلَ وَٱلزَّرۡعَ مُخۡتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهٗا وَغَيۡرَ مُتَشَٰبِهٖۚ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثۡمَرَ وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوۡمَ حَصَادِهِۦۖ وَلَا تُسۡرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴾الأنعام/١٤١.

یان دەفەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗۖ لَّكُم مِّنۡهُ شَرَابٞ وَمِنۡهُ شَجَرٞ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرۡعَ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلۡأَعۡنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل/١٠-١١.

قورئانی پیرۆز خاوەن ئەقڵە دروستەکان و بەرچاو ڕوونەکان دەدوێنێت و داوایان لێدەکات تەماشا بکەن و بیر لە بەدیهێنانی خوا بکەنەوە، چونکە تەنها ئەوان توانای هەڵێنجانی ئەو ڕاستییەیان هەیە کە ئەم گەردوونە پەروەردگارێکی بێ هاوەڵی هەیە، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَلۡيَنظُرِ ٱلۡإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبۡنَا ٱلۡمَآءَ صَبّٗا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقۡنَا ٱلۡأَرۡضَ شَقّٗا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتۡنَا فِيهَا حَبّٗا ﴿٢٧﴾

وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ﴾عبس/٢٤-٣٢.

قورئانی پیرۆز كێشانی وێنەی ئەو بەخششانە تەواودەكات كە لە دونیادا بە بەندەكانی بەخشیوە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِ جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْآكِلِينَ﴾المؤمنون/١٨-٢٠، واتە: هەر ئێمە لە ئاسمانەوە بە ئەندازە و نەخشەیەكی دیاریكراو بارانمان باراندووە و لە ناخی زەویدا جێگیرمان كردووە، بێگومان ئێمە بە چەندین شێوە دەتوانین ئەو ئاوە لەناوبەرین و ئەو سەرچاوانە وشك بكەین. ئێمە بەهۆی ئەو ئاوەوە چەندین باخی خورما و ڕەزمان بۆ ئێوە بەدیهێناوە، (لەو باخ و باخچانەدا) میوەی جۆراوجۆری زۆر و زەبەندەمان بۆ بەدیهێناون، لە هەندێكیان دەخۆن. دارێكیشمان بۆ ڕواندوون كە ڕۆن و چەوری لێ دەردەهێنرێت و ئامادەیە بۆ كەسانێك كە دەیخۆن.

ڕاڤەكاران كۆكن لەسەر ئەوە كە داری مەبەست لە وتەی: ﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنبُتُ بِالدُّهْنِ﴾ دار زەیتونە، وتوویانە: خوای گەورە تایبەتی كردووە بەوەی باسێكی زۆر گەورەی سوودەكانی كردووە، هەروەها وتوویانە: مەبەست لە وتەی پەروەردگار: ﴿تَنبُتُ بِالدُّهْنِ﴾ بریتییە لە زەیتی زەیتون، ﴿طُورِ سَيْنَاءَ﴾یش كە لە ئایەتەكەدا هاتووە ئەو شاخەیە كە بانگی موسا پێغەمبەری (سەلامی خوای لێبێت) لێوەكرا.

لەوەی ڕابوورد دەتوانرێت بوترێت داری زەیتون پایەیەكی نایابی لە قورئانی پیرۆزدا پێدراوە، خوای پەروەردگار نوور و ڕۆشنایی خۆی بە داری پیرۆزی زەیتون چواندووە، لە زۆربەی باسەكانیشدا سوێندی پێخواردووە. قورئانی پیرۆز دووپاتی كردووەتەوە یەكێك لە بەخششەكانی خوای گەورە لەسەر بەندەكانی ئەوەیە كە لە دونیادا زەیتونی بۆ فەراهەم هێناون، دارێكی بەسێبەرە، لێیەوە ڕۆن و پێخۆرێك بەرهەم دێت بۆ ئەوانەی دەیخۆن، لەگەڵ چەندین سوودی تریش.

(١٠) دارنەبك (السدر)

(سِدر) لە دارە بڵاو و باوەكانە لە سعودیە، بەرگەی وشكی و تینوێتی و سوێری و جۆری جیاوازی زەوی دەگرێت. هەربۆیە بە مەبەستی جوانكاری لە شەقام و گۆڕەپانەكاندا دەڕوێنرێت.

نەبك (نبق) بەری (السِدر)ە. لە (تاج العروس)ی "زبیدي" دا هاتووە: باشترین نەبك لەزەوی عەرەبدا ناسرابێت بزیتییە لە (نبق الهجر)، كە شیرین و بۆنخۆشترینیانە، دەم و پۆشاكی ئەو كەسەی دەیخوات بۆنخۆش دەكات، وەك ئەوەی عەتر دەیكات.

نەبك لە پزیشكی میللیدا بەكارهێنانی زۆری هەیە: بەسوودە

بۆ سکچوونی زۆر، گەدە بەهێز دەکات، ئەگەر خرایە سەر ئەو ئەندامەی خوێنی لێ دەچۆڕێت خوێنەکە دەوەستێنێتەوە، بناغەی مووەکان پتەو دەکات، گەلاکەی بۆ ڕەبۆ و نەخۆشییەکانی سی بەسوودە.

دارنەبك (السدر) لە قورئانی پیرۆزدا

(السدر) لە قورئانی پیرۆزدا چوار جار لە سێ سورەتی جیادا ناوی هاتووە، ڕەنگە دیارترینیان لای باوەڕدار (سدرة المنتهى) بێت کە لە سورەتی (النجم)دا هاتووە، کاتێك پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَٱلنَّجۡمِ إِذَا
هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمۡ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلۡهَوَىٰٓ ﴿٣﴾ إِنۡ هُوَ إِلَّا وَحۡيٞ
يُوحَىٰ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلۡقُوَىٰ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٖ فَٱسۡتَوَىٰ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِٱلۡأُفُقِ ٱلۡأَعۡلَىٰ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا
فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوۡسَيۡنِ أَوۡ أَدۡنَىٰ ﴿٩﴾ فَأَوۡحَىٰٓ إِلَىٰ عَبۡدِهِۦ مَآ أَوۡحَىٰ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ
ٱلۡفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ﴿١١﴾ أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾ وَلَقَدۡ رَءَاهُ نَزۡلَةً أُخۡرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدۡرَةِ
ٱلۡمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلۡمَأۡوَىٰٓ ﴿١٥﴾ إِذۡ يَغۡشَى ٱلسِّدۡرَةَ مَا يَغۡشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ ٱلۡبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ
﴿١٧﴾ لَقَدۡ رَأَىٰ مِنۡ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلۡكُبۡرَىٰٓ﴾ النجم/١-١٨، واتە: سوێند بە ئەستێرە کاتێك لە شوێنی خۆی دەترازێت و بەخێرایی بەردەبێتەوە و ئاوا دەبێت. هاوەڵ و هاوڕێی ئێوە محمد (ﷺ) گومڕا و سەرلێشێواو نەبووە، لەڕێگای ڕاست و ڕەوان نەترازاوە. قسە و گوفتاریشی (ئەوەی کە قورئانە) لە ئارەزووبازی و هەواو هەوەسەوە نییە. ئەمەی کە ڕایدەگەیەنێت تەنها نیگا و وەحی خواییە. جوبرەئیلی فریشتە خاوەنی هێز و توانایی زۆر، قورئانی فێرکردووە. ئەو جوبرەئیلەی کە خاوەنی بیر و هۆشێکی زۆر بەهێز و دیمەنێکی جوان بوو، ئینجا لەسەر شێوە ڕاستەقینەکەی خۆی وەستا.

لەکاتێکدا لـە ئاسـۆی هـەرە بـەرز و بڵنـدەوە سـەری هەڵدابوو، ئاسۆی پڕکردبوو. لەوەودوا تا دەهات نزیك دەبووەوە و سەرەنجام هاتە خوارەوە بۆلای پێغەمبەر (ﷺ). ئەوەندە لێی نزیك بووەوە نێوانیان بەئەندازەی دوو کەوان یان کەمتریش بوو. ئینجا خوا لەڕێگای ئـەوەوە، نیگـای بـۆ بەنـدەی خۆی کرد، ئای چ نیگایەك بوو! ئەوسا ئەوەی کە بە چـاوی سـەری بینـی، لە ناخ و دەروونیەوە بڕوای پێی هەبوو، ناخ و دەروونی ڕاستییەکانی بەدرۆ نەدەزانی. جا ئایا ڕاستە؟ ئێوە مشتومڕی لەگەڵدا دەکەن لەسەر شتێك کە ئـەو دڵنیایـە لـە بینینـی؟ سـوێند بـەخوا بێگومـان جـارێکی تـریش لـە دابەزینێکی تردا جوبرەئیلی بینیوە. لەکاتێکدا لە (سـدرة المنتهـى)دا بـوو. لەوێدا بەهەشتی (مأوى) هەیە بە واتای لانە و جێگای حەوانەوە. کاتێك ئەو (سدرة)ی داپۆشی مەگەر هەر خوا خۆی بزانێت کێن و چین و کاریان چییە. جا بینینی ئەو بەدیهێنراوانە لەو شەوەدا وەنەبێت چاوبەست لـە پێغەمبـەر (ﷺ) کرابێت و چاوی لێ لادابێت. بێگومان پێغەمبـەر (ﷺ) لەوشەوەدا لـە بەڵگـە و نیشـانە و مـوعجیزە گـەورەکانی پـەروەردگاری بینیـوە، بەچـاوی سەری، بە هەموو هەستی.

زانایان دەڵێن: (سدرة المنتهى) دارێکی زۆر مەزنە لە ئاسمانی حەوتەم و لەلای ڕاستی عەرشـەوەیە، لـە ژێریـەوە ڕووبارەکـان هەڵـدەقوڵێن و لەوێـدا بەهەشتی (مأوى)ی لێیە. زانایان ڕای جیاوازیان هەیـە لـە هۆکـاری ناونـانی ئـەو دارە بـە (سـدرة المنتهـى)، وتـراوە: لەوێـدا زانسـتی هـەموو دونیـا کۆتاییدێت، تەنها خوای گەورە دەزانێت چی لەپشتیەوە هەیـە. وتـراوە: وا ناونراوە، چـونکە هـەر فـەرمانێکی خـوایی دابـەزێت لەوێدا وەردەگیرێـت و فریشتەی سەروو بۆ خوارەوە تێناپەڕێت و فریشـتەی خـواروو بـۆ سـەرەوە

تێناپەڕێت. دەڵێن: وا ناونراوە، چونكە لە گەشتی ئیسرا و میعراجدا لەوێدا هاوڕێیەتی جوبرائیل بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ) كۆتایی هاتووە.

لە سۆز و میهرەبانی خوای گەورە بە بەندەكانی ئەوەیە كە لە قورئانەكەیدا چەندین چیرۆكی نەتەوەكانی پێشووی بۆ باسكردووین. سەرەنجامی ئەوانەیان چی بوون كە بێباوەڕ بوون؟ با پەند و ئامۆژگاری لە ڕووداوی ئەوانە وەربگرین. چیرۆكی (سبأ) یەكێكە لەوانە كە لەسورەتی (سبأ)دا باسكراوە: ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا۟ مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لَهُۥ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا۟ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ ٱلْعَرِمِ وَبَدَّلْنَٰهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَىْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَىْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيْنَٰهُم بِمَا كَفَرُوا۟ وَهَلْ نُجَٰزِىٓ إِلَّا ٱلْكَفُورَ﴾ سبأ/١٥-١٧.

ئایەتە پیرۆزەكان ئاشكرایان كردووە كە خوای پەروەردگار دوو باخەكە و دیمەنە جوانەكان و سێبەر و ڕووبارە ڕۆیشتووەكان كە بە (سبأ)ی بەخشیبوو گۆڕی، هەموو ئەوانەی گۆڕی بە چەند دارێكی بەروبوم تاڵ و داری بێبەری وەك دارگەزۆ و دارنەبك (سِدر)، دارنەبك (سِدر) باشترینیان بوو، وەك زیادكردنی سزایان خوای گەورە ئەو (سِدر)ە باشەی كەم كردەوە، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَبَدَّلْنَٰهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَىْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَىْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ﴾.

قورئانی پیرۆز بۆ بەهەشتمان دەبات، تاكو هەندێك لەو بەخششانەمان پێشان بدات كە پەروەردگار بۆ بەندە دڵسۆزەكانی ئامادەكردووە، لە سورەتی (الواقعة)دا هاتووە: ﴿وَأَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِى سِدْرٍ

مَّخۡضُودٖ ﴿٢٨﴾ وَطَلۡحٖ مَّنضُودٖ ﴿٢٩﴾ وَظِلّٖ مَّمۡدُودٖ ﴿٣٠﴾ وَمَآءٖ مَّسۡكُوبٖ ﴿٣١﴾ وَفَٰكِهَةٖ كَثِيرَةٖ
﴿٣٢﴾ لَّا مَقۡطُوعَةٖ وَلَا مَمۡنُوعَةٖ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٖ مَّرۡفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّآ أَنشَأۡنَٰهُنَّ إِنشَآءٗ ﴿٣٥﴾ فَجَعَلۡنَٰهُنَّ
أَبۡكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتۡرَابٗا ﴿٣٧﴾ لِّأَصۡحَٰبِ ٱلۡيَمِينِ﴾الواقعة/٢٧-٣٨، واتە: دەستەی ڕاستەكانیش، جا چوزانی كە ئەوانیش لە چ خۆشییەكدان. لەژێر سێبەری (سدر)ی بێدڕكدان. هەروەها ڕووەكی مۆزیش كە بەرهەمەكانی چین چین لەسەریەكن. لەژێر سێبەری دوور و درێژدان لەو باخە خۆشانەدا. تاڤگەی جوان و حەوز و فوارەی ڕازاوەی تێدایە. میوەی زۆر و هەمەچەشنیش. نە بەروبومی تەواو دە بێت، نە قەدەغەكراویشە. هەروەها ڕاخەری بەرز و بڵندی لێیە. ئەو حۆریانەمان بەتایبەت بۆ دروستكردوون. كردومانن بە حۆریانی هەمیشە كیژ. هاوسەرەكانیان زۆر خۆشدەوێت و هەموویان هاوتەمەنن. ئەمانە هەمووی بۆ دەستەی ڕاستەكانن (ئەوانەی نامەی كردەوەكانیان درایە دەستی ڕاستیان).

لەم ئایەتە پیرۆزانەوە دەردەكەوێت یەكێك لە بەخششەكانی بەهەشت داری (سدر) ی بێدڕكە. ڕاڤەكارانی قورئان ڕای جیاوازیان لەسەر ﴿فِي سِدۡرٖ مَّخۡضُودٖ﴾ هەیە، وتوویانە: ئەوەیە كە دڕكی نییە، یان وتراوە: (سدر)ی دونیا دڕكی نییە، بەڵام (سدر) ی بەهەشت دڕكەكەی نەهێڵراوە.

لەوەی ڕابوورد دەتوانرێت بوترێت قورئانی پیرۆز چوار جار و لە سێ سورەتدا باسی (سدر)ی كردووە. دوو جار بە تاك (سدرة– السدرة) و دوو جاریش بە كۆ (سدر). سێ جاریان واتە (سدر)ی بەهەشت و چوارەمیش (سدر)ی سەر زەوییە كە لە چیرۆكی (سبأ)دا هاتووە.

(١١) مۆز (الطلح)

(طلح) ناوی عەرەبیی مۆزە -بەپێی زۆرینەی ڕایەکان-، وشەی (مۆز)یش لە وشەی هیندی (موز)ەوە وەرگیراوە. کەسانی پێشین بە مۆزیان وتووە (خواردنی فەیلەسوفەکان)، چونکە خواردنێکی سەرەکی زانا و فەیلەسوفەکانی هیند بووە و یارمەتی داون بۆ بیرکردنەوە و ڕامان. هەر لە سەردەمێکی کۆنەوە مرۆڤ خاسیەتەکانی مۆزی ئاشکراکردووە، لە بەڵگەنامەیەکدا کە مێژووەکەی بۆ (٣٠٢سال)ی پێش زاین دەگەڕێتەوە قسە لەسەر بەروبوومی ئاڵتونی و خاسیەتە خۆراکییەکانی هەیە. گێڕراوەتەوە کە مۆز لای ئاشوورییەکان پەسەند بووە بەر لە (١١٠٠سال) لە لەدایکبوونی مەسیحەوە.

مۆز لای هەموو نەتەوە و گەلەکان ناسراوە، بە تەنها گەلانی ئەمریکا و کەنەدا نزیکەی (٣/١)ی بەروبوومی جیهان بەکاردەهێنن، ساڵانە هەر تاکێک (١٠کگم) دەخوات، ڕەنگە ئەم بەکارهێنانە کەم بێت ئەگەر بەراورد بکرێت بە دانیشتوانی دەوڵەتی ئیمارات، کەتێکڕای بەکارهێنانی مۆزی هاوردە لەلایەن هەر تاکێکەوە دەگاتە (٤١ کیلۆگرام).

مۆز لەو میوانەیە کە بەدرێژایی ساڵ دەیبینین، چونکە لە وەرزە جیاوازەکانی ساڵدا گەشەدەکات، بەڵام لە زستان و بەهاردا داواکاری و قەبوڵکردن لەسەری زۆرە. بەری مۆز نزیکەی (٧٠-٧٥٪) ی ئاوە، ڕێژەی ماددە کاربۆهێدراتەکان لە بەری پێگەیشتوودا دەگاتە (٢٤٪) و ڕێژەی

مادده پرۆتینییەکان دەگاتە (١-٢٪)، بەڵام ڕێژەی مادده چەورییەکان و ڕیشاڵەکان زۆر کەمە. مۆز کۆلیسترۆڵی تێدا نییە. لە هەمانکاتدا ڕێژەیەکی بـەرزی کالیسـیۆم و ڤیتامینـەکانی (G،B،A) لـەخۆدەگرێت لەگـەڵ ماددەکانی ئاسن و مەنگەنیز و فۆسفۆڕ و زینك.

تەنها سوود لە مۆز وەرناگیرێت، بەڵکو گەڵای هەندێك لە جۆرەکانی مۆز بەکاردێت بۆ دروستکردنی سەربانی خانووەکان و دروستکردنی جانتا و سەبەتە و حەسیر.

مـۆز پایەیـەکی دیـاری هەیـە لـە پزیشـکی میللیـدا. "إبـن سـینا" لـە (القانون)دا وەسفی مۆزی کـردووە و توویـەتی: "مـۆز ژیێنـەر و نـەرمکارە، بەسوودە بۆ سوتانی قوڕگ و سنگ، مـەنی زیاددەکات. ئامۆژگاری دراوە بەپێدانی مۆز بـە منـاڵان لەگـەڵ شـیردا، هـەروەها بەوانـەی کـەم خـوێنی و لاوازی گشتیان هەیە و بە دووگیان و شـیردەرەکانیش. مـۆز چارەسـەرێکی دڵنیایە بۆ سیسی و لاوازی، بەسوودە بۆ کاری گورچیلە و کۆئەندامی میـز، هـەروەها زاکـیرە چـالاك دەکـات. بەگشـتی مـۆز بـە دابەزێنـەری پەسـتانی بەرزی خوێن دادەنرێت، لە خواردنە پەسەند و ڕێپێدراوەکانـە بـۆ نەخۆشـی بەرزە پەستانی خوێن.

خواردنی مۆز لەگەڵ پەنیر بە چارەسەرێکی کارا دادەنرێت بۆ هەندێك لە نارەحەتییەکانی سوڕی مانگانە، چونکە مۆز ڕێژەی خـوێن لێڕۆیشـتن کـەم دەکاتەوە. خواردنی مۆز لەگەڵ شیر زۆر بەسـوودە لـە حاڵـەتی گێژبوونـدا، لەهەمانکاتدا بۆ برینی گەدە (قرحة المعدة) بەسوودە. مۆز بۆ نەخۆشەکانی گرانەتا و سکچوون خۆراکێکی پەسەندە.

لـە دیـارترین بەکارهێنانـەکانی مـۆز لـە بـواری خزمـەتکردنی جـوانی ئافرەتدایە، بەتایبـەتی ڕووخسـاری. دەمامـك (ماسـك)ی مـۆز لـە باشـترین

دەمامکەکانە بۆ پێستی وشك، یارمەتی بەرگریکردنی دەرکەوتنی گرژی و ژاکانی ڕووخسار دەدات، بەڵام دانانی توێکڵی مۆز لەسەر شوێنی کوتراو بەجۆرێك کە دیواری ناوەوەی بەر پێستەکە بکەوێت لەگەڵ جێگیرکردنی بە کەرەستەی پێچانی تەڕکراو بە ئاوی سارد، یارمەتی هێورکردنەوەی ئازار و لابردنی شینبوونەوەی شوێنە توشبووەکە دەدات.

مۆز (طلح) لە قورئانی پیرۆزدا

لە قورئـانی پـیرۆزدا یـەك جـار ئامـاژە بـە مـۆز کـراوە لـە میانـەی وەسفکردنی ئەو بەخششـانەی خـوای گـەورە لـە بەهەشـتدا بـۆ بەنـدەکانی ئامـادەکردووە، بـەجۆرێك کـە هـەموو شـتێك بـۆ خـواردن ئامادەیـە بـەبێ ناڕەحـەتی و هـەوڵ و کۆششـکردن. بەخشـشـگەلێك لـە بەهەشـتدا هـەن دەروونەکان حەزی پێدەکەن و چاوەکان چێژی لێدەبینن، هـیچ شـتێك لـە بەهەشتدا قەدەغە نییە، لەمبارەیەوە پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿وَأَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِى سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَآءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّآ أَنشَأْنَٰهُنَّ إِنشَآءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَٰهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِّأَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ﴾ الواقعة/٢٧-٣٨.

ئەو ئایەتە پیرۆزانە وێنەیەك لە وێنەی ئەو بەخششـانە ڕوون دەکەنـەوە کە خوای گەورە بۆ ئەو کەسانەی ئامادەکردووە کـە نامـەی کردەوەکانیـان دەدرێتە دەستی ڕاستیان، لەو بەخششانەش خواردنە لە مۆزی چین چینی بەهەشت... زۆرینەی ڕاڤـەکارانی قورئـان وتوویانـە (طلـح) ڕووەکـی مـۆزە.

(منضود)یش چین چینی لەسەریەکە، قەدی دیاری نییە. بەمانا بەری مۆز لە بەهەشتدا بەسەریەکدا کەڵەکەبوون (ئەمە ڕای زمخشري و کلبي یە). هەروەها لە "أبی سعید و إبن عباس و أبی هریرة) وە گێڕراوەتەوە، وتوویانە: (طلح) مۆزە. "مجاهد و إبن زید"یش وتوویانە: خەڵکی یەمەن بە مۆز دەڵێن (طلح).

بۆئەوەی وێنەکە لای خوێنەر ڕوون و ئاشکرا بێت، دەڵێین: هەندێك لە ڕاڤەکارانی قورئان وتەی پەروەردگار: ﴿وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ﴾ یان بەشێوەیەکی تر لێکداوەتەوە، ئەوان وتوویانە: (طلح) دارێکە دڕکی زۆرە و لە زەوی حیجازدا دەڕوێت و ناوە تاکەکەی (طلحة)یە. ئێمەش دەڵێین: خوای گەورە بە مەبەستەکەی زاناترە.

(١٢) نیسك (العدس)

نیسك یەکێکە لە کۆنترین ئەو ڕووەکانەی مرۆڤ ناسیونی. لە هەریەکە لە (توراة) و (عهد القدیم)یشدا ناوی هاتووە. لە فەرموودەکانی پێغەمبەریشدا (ﷺ) باسی لێوەکراوە.

نیسك سەر بە پۆلی کەلودارەکان (قرنیات)ە و شێوەکەی لە شێوەی هاوێنە

(عدسة)دایە. هاوێنەكان (عدسة) كە لە چاویلكەی پزیشكیدا بەكاردێن ناوەكەی لە (عدس) وەرگیراوە، بەهۆی هاوشێوەیی لەگەڵ شێوەی تۆوی نیسك (عدس).

نیسك لە باشترین پاقلەمەنییەكانە لەڕووی بەهای خۆراكییەوە، چونكە دەوڵەمەندە بە پرۆتینی ڕووەكی و كاربۆهێدرات. مرۆڤ نیسك بەشێوەی جیاواز بۆ خواردنی خۆی بەكاردێنێت و لەهەندێك وڵاتیشدا لەگەڵ ئالیكی ئاژەڵان تێكەڵ دەكرێت وەك خۆراكی ئاژەڵان و (مەڕو ماڵات و ئەسپ) بەكاردێت .

نیسك (عدس) لە قورئانی پیرۆزدا

نیسك تەنها یەك جار لە قورئاندا ناوی هاتووە. ئاماژە بە نیسك دراوە لەگەڵ چەند ڕووەكێكی تردا لەسەر زمانی (بنو إسرائیل) لەمیانەی مشتومڕە بەناوبانگەكەیاندا كە لەنێوان ئەوان و پێغەمبەرەكەیان "موسا"دا (سەلامی خوای لێبێت) ڕوویدا و پەروەردگاریش لە قورئاندا تۆماری كردووە، وەك دەفەرموێت: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَـٰمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ فَٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ مِنۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ ٱلَّذِى هُوَ أَدْنَىٰ بِٱلَّذِى هُوَ خَيْرٌ ۚ ٱهْبِطُوا۟ مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلْمَسْكَنَةُ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ﴾البقرة/٦١، واتە: یادی ئەو نیعمەتە بكەنەوە كاتێك بە (موسا)تان وت: ئێمە هەرگیز لەسەر یەك جۆر خۆراك ئۆقرە

نـاگرین و بـه تـەنها جۆرێـك خواردەمـەنی ڕازی نـین، لەبەرئـەوە داوا لـە پەروەردگارت بکە لە ڕزق و ڕۆزیی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێت لە ڕووەکی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز، موسا پێیـوتن: باشـە چۆن ئێـوە شتی کـەم و ناتـەواو وەردەگـرن لـەجیاتی شتی لـەو چاکتر و باشتر؟ دە دابەزن بۆ شارێك (بیابانی سینا، بەجێ بهێڵن) ئینجا بەڕاستی ئـەوەی داوای دەکـەن دەستتان دەکـەوێت. (جا بـەهۆی ئـەو بیروباوەڕ و بیـانوگرتن و لاسـارییەیانەوە) سـوکی و ڕیسـوایی و لاتـی و زەبـوونی درا بەسەریاندا و شایانی خەشم و قینی خوایش بوون، چونکە ئـەوان بەڕاسـتی باوەڕیـان نـەدەکرد بـە ئایەتـەکانی خـوا و پێغەمبـەرەکانیان بـە ناهـەق دەکوشـت، ئـەوەش بـەهۆی ڕۆچـوونیانەوە لـە یـاخیبوون و نافەرمانیـدا، هەمیشە دەستدرێژیان دەکرد.

(١٣) ترێ (العنب)

هەڵکۆڵراوە کۆنەکانی گەڵا و تۆوەکانی ترێ دەریدەخەن کە مـرۆڤ هـەر لە سەردەمانی پێش مێژووەوە ترێی خواردووە، ڕەزگەریی لە نەخشـەکانی پەرسـتگا کۆنـەکانی میسـردا دەردەکـەوێت کـە مێژووەکـەی بـۆ سـاڵی (٢٤٤٠پ.ن) دەگەڕێتەوە.

تـرێ بەشـێوەی هێشـوو گەشـەدەکات و ژمارەیـەکی زۆری (بـەر) لەخۆدەگرێت ژمارەیان لەنێوان (٦–٣٠٠) بەرە. ڕەنگە بـەری ترێکە ڕەش، شین، یان ئاڵتونی مەیلەو سەوز، وەنەوشەیی، سور یـان سـپی بێـت بـەپێی چەشنەکەی.

سالآنە لەهەموو جیهاندا پتر لە (٦٥ ملیۆن تۆن) مێو دەچنرێتەوە، (٨٠٪)ی ئەو بڕە لە دروستکردنی (مەی)دا بەکاردێت و نزیکەی (١٣٪)ی بەشێوەی تریێ دەفرۆشرێت کە وەك میوەی تازە دەخورێت. بڕەکەی تریشی بە وشکی وەك مێوژ یان لە دروستکردنی شەربەت یاخود خۆشاودا بەکاردێت.

تریێ میوەیەکی دەوڵەمەندە بە شەکر، بۆیە چالاکی جەستە زیاد دەکات، یارمەتی جوڵەی ئەندامەکان دەدات. تریێ دەوڵەمەندە بە ئاوێتەکانی ئاسن کە پێویستن لە پێکهاتنی خڕۆکە سوورەکانی خوێندا. هەروەها تریێ بۆ کۆکە و ڕەوانیش بەسوودە.

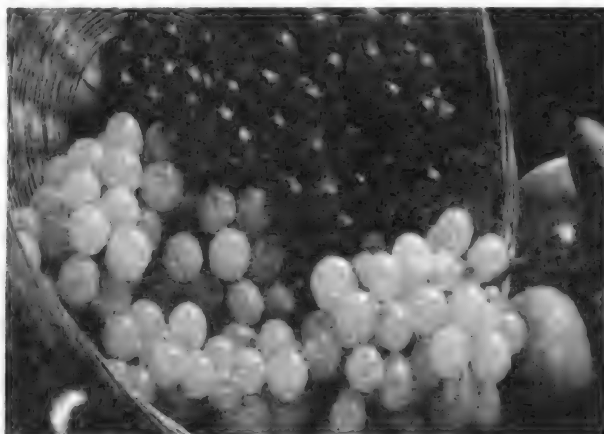
لەڕاستیدا تریێ هەمووی هەر سوودە، تەنانەت دەنکەکانیشی کە سەرچاوەی زەیتن، بۆ پیشەسازی سابوون و ڕەنگ و بۆیەکان بەکاردێت. پاشماوەی دەنکەکانیش لەدوای کرداری پوختەکردنی زەیتەکە وەك ئالفی مەڕ و مالآت بەکاردێت.

تریێ (العنب) لە قورئانی پیرۆزدا

تریێ لە دیارترین ئەو ڕووەکانەیە کە لە قورئانی پیرۆزدا ناویان هاتووە، ١١ جار و لە ١١ سورەتدا.

هێشتا قورئانی پیرۆز بەخششەکانی خوای گەورە بەسەر بەندەکانیەوە بیردەخاتەوە کە لەهەژمار نایەن، لەو بەخششانە ئەوەیە کە پەروەردگار بەپێی پێویستی بەندەکانی لە ئاسمانەوە باران دەبارێنێت، پاشان بەو بارانە ڕەز و باخی جوان دەردەکات، هەروەها جۆری جیاوازی بەرهەمی کشتوکاڵیمان بۆ دەردێنێت، لەنێویاندا و بەڕێزترینیان تریێیە، لەمبارەیەوە

پـه‌روه‌ردگار ده‌فـه‌رموێت: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّٰهُ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍۭ بِهِۦ لَقَٰدِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِۦ جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَٰكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾المؤمنـون/١٨-١٩، واتـه: هـه‌ر ئێمـه لـه ئاسمانه‌وه به ئه‌ندازه و نه‌خشه‌یه‌كی دیاریكراو بارانمان باراندووه و ئینجا له‌ناخی زه‌ویدا جێگیرمان كردووه، بێگومـان ئێمـه بـه‌جۆره‌ها شێوه ده‌تـوانین ئـه‌و ئـاوه له‌ناوبه‌رین و ئه‌و سه‌رچاوانه وشك بكه‌ین. ئێمه به‌هۆی ئه‌و ئاوه‌وه چـه‌ندین ڕه‌ز و بـاخی خورمـا و ترێمـان بـه‌دیهێناوه بۆتـان، میـوه‌ی جۆراوجـۆری زۆر و زه‌وه‌نده‌مان بۆ بـه‌دیهێناون، لـه هه‌نـدێكیان ده‌خۆن.

یـان خـوای گـه‌وره ده‌فـه‌رموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۗ ٱنظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾الأنعام/٩٩.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرْعَ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلْأَعْنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل/١٠-١١.

یـان دەفـەرموێت: ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلْأَرْضُ ٱلْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَٰهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ ٱلْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴾ یس/٣٣-٣٥، واتە: لە بەڵگە و نیشانەی ئاشکرای خوا بۆ ئەو خەڵکە: زەوی مردووە کە بەهۆی ئاوی بارانەوە زیندووی دەکەینەوە، دانەوێڵەی لێ پەیدا دەکەین کە لێی بخۆن. هەروەها چەندین جۆر باخی لێ بەرهەم دەهێنین، لە دارخورما و چەند جۆر تریێ، هەروەها چەندین کانیاویشمان تیادا هەڵقوڵاندووە. بۆئەوەی لە بەروبوومەکەی بخۆن، لەوەش کە بەدەستی خۆیان لەو بەروبوومانە دروستی دەکەن. ئایا لەبەرامبەر ئەو هەموو ناز و نیعمەتانەوە سوپاسگوزاری ناکەن؟!

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ فَلْيَنظُرِ ٱلْإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَآئِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَٰكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَٰعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَٰمِكُمْ ﴿٣٢﴾ فَإِذَا جَآءَتِ ٱلصَّآخَّةُ ﴾ عبس/٢٤-٣٣.

لەو ئایەتانەدا قورئانی پیرۆز باس لە تریێ دەکات لە میانەی ئەو بەخششانەدا کە خوای پەروەردگار لە دونیادا بەخەڵکی بەخشیوە، قورئانی پیرۆز بڕیاردەدات ئەم بەخششانە شایستەی تەماشاکردن و بیرکردنەوەن لە

توانای بەدیهێنەرەکەی و لە پاشان سوپاسگوزاری کردنی بەخشەرەکەی، لەبەرئەوە ئایەتەکان کۆتاییانهاتووە بە دەستەواژەکانی ﴿لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ و ﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾. لە ئایەتەکانەوە تێبینی دەکرێت کە تریێ (العنب) بە تایبەتکراو و بە (ناو) هاتووە، ڕەنگە هۆیەکە ئەوە بێت کە تریێ بەجێی خواردن و پێخۆر و وەك میوە بە پێگەیشتوویی و وشکیش دەخورێت.

پاشان قورئانی پیرۆز دەمانبات بۆ وێنەیەك کە توانای بێسنووری پەروەردگار ڕوون دەکاتەوە. چەند پارچە زەوییەکی هاوسێ و هاوشێوە لە هەموو سیفەتەکانیاندا هەن، زیاد لەوەش سەرجەمیان بەهەمان ئاو ئاودەدرێن، بەڵام دواتر بەرووبوومی جیاوازمان دەدەنێ: ئەمەیان باش و سوودمەندە و ئەوەشیان زەرەرمەند، ئەمەیان دەرمانە و ئەوەشیان ژەهر، هەموو ئەمانە لەگەڵ نزیکی زەوی و لێکچوون و ئاودانیشیان بەهەمان ئاو. بەدڵنیاییەوە هەموو ئەمانە بە پەنجەیان ئاماژە بۆ ئاسمان دەکەن تا بڵێن "لاإله إلاّ الله القادر الفاعل"، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾الرعد/٤، واتە: لەسەر ڕووکاری زەوی پارچەی جۆراوجۆر هەیە لەپاڵ یەکدا، هەروەها ڕەزی تریێ، کشتوکاڵی هەمەجۆر لە دانەوێڵە و بێستانەکاندا، دارخورمای یەك قەد و دوو قەد، هەموو ئەمانە بە یەك ئاو ئاودێر دەکرێن و لەیەك جۆر ئاو دەخۆنەوە و هەندێکیانمان لە هەندێکی تر

بۆ خۆراکی مرۆڤ نازدارتر و پەسەندتر کردووە، بەڕاستی ئا لەو شتانەدا بەڵگە و نیشانەی زۆر هەن بۆ کەسانێك ئەقڵ و ژیری خۆیان بخەنە کار.

ئایەتە پیرۆزەکە ئاشکرای دەکات کە خوای پەروەردگار بە توانای بێسنووری خۆی جیاوازی کردووە لەنێوان شتەکاندا و بەوشێوەیەی خۆی دەیەوێت بەدیهێناون، هەر بۆیە ئایەتەکەی بەم دەستەواژەیە تەواوکردووە ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾.

لەلایەکی تری وێنەکەوە قورئانی پیرۆز ئاماژە بە توانای پەروەردگار دەدات، کە تەنها هەر خۆی توانای هەیە ئالف –کە ئاژەڵان دەیخۆن– بۆ شیرێکی پاك و بێگەرد و خۆش بۆ ئەوانەی دەیخۆنەوە بگۆڕێت، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ (٦٦) وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ النحل/٦٦-٦٧، واتە: بەڕاستی لە بوونی مالات و (زیندەوەرانی جۆراوجۆردا) پەند و ئامۆژگاری هەیە بۆتان و جێگای سەرنج و تێڕامانە، لەنێوان ئەو شتانەی کە لە سکیاندا هەیە، لەنێوان گژوگیای هەرسکراو و خوێندا، شیرێکی پاك و بێگەرد و خۆش و بەتام بەرهەم دەهێنین بۆ ئەوانەی دەیخۆنەوە. لە بەروبوومەکانی دارخورما و ڕەزی تریش (هەندێجار) شتی سەرخۆشکەر دروست دەکەن، (گەلێ جاریش) بەرهەمی چاك و بەسوود، بەڕاستی ئا لەوانەشدا بەڵگە و نیشانەی ئاشکرا هەیە بۆ کەسانێك ئەقڵ و ژیری خۆیان دەخەنە کار.

لەم تابلۆ ناوازەیەدا قورئانی پیرۆز سەرنجمان بۆ توانای بەدیهێنەر ڕادەکێشێت کە جۆری جیاوازی بەروبوومان بۆ دەردێنێت. بەتایبەتیش

باسی لـه خورمـا و ترێیـەکان کـردووه، ڕەنگـه لەبەرئـەوه بێـت کـه ئەوانـه باشترین بەروبوومن لە ژینگەی خەڵکی مەککەدا، وتراوه: ڕەنگـه هۆیەکـەی بگەڕێتەوه بۆ ئەوه کە خورما و تریێ لە باشترین بەروبوومەکان بن کـە هـیچ شتێك جێیان ناگرێتەوه. مـرۆڤ بـه گـەییوی و نەگـەییوی سوود لـه خورمـا وەردەگرێت و لـه تـرێش شـەربەت و مێـوژ و سرکه دروسـتدەکات. پاشـان قورئانی پیرۆز ئاماژەی بەوه داوه کە ڕەنگه مرۆڤ بەخششی خوا بـه خـراپ بـەکاربێنێت و بـاش بـۆ خـراپ بگۆڕێـت. لەمبارەیـەوه پـەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَمِن ثَمَرَٰتِ ٱلنَّخِيلِ وَٱلْأَعْنَٰبِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾النحل/٦٧.

سـەرجەم ڕاڤـەکاران وتوویانـه: ئـەم ئایەتـه بـەر لـه حـەرامکردنی مـەی دابەزیوه، لەڕاستیدا سورەتی (النحل) خۆی سوورەتێکی مەککییـه و پـێش حەرامکردنی (مەی) دابەزیوه. پێدەچێت وەسفی قورئانی پیرۆز بـۆ ڕۆزیـی باش (بۆ بەرهەمهێنانی جۆرەکانی تری جگە لـه مـەی) بـەرەکانی خورمـا و ترێوه ئەوه ڕوونبکاتەوه کە دید و تێڕوانینی قورئان بۆ مەی لـه سـەرەتای دابەزینیەوه لە مەککە بۆ دروستبوونی دەوڵەتی ئیسلامی لـه مەدینـه هـیچ نەگۆڕاوه.

دەگەڕێینەوه بۆ ئایەتە پیرۆزەکە کە پەروەردگار بە دەسـتەواژەی ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ کۆتـایی پێهێنـاوه، واتـه بەرهـەمهێنانی خورمـا و ترێکان و بەروبوومەکانیان بەڵگەن لەسەر تاك و تەنهایی خوا لـه ئولوهیـەت و لەسـەر توانـای بێسـنووری لـه بەدیهێنانـدا، تـەنها ئـەو زاتـه پەرسـتراوه. پاشان کۆتایی ئایەتە پیرۆزەکە لێرەدا زۆر شیاو و گونجاوه، چـونکه ئـەقڵ

بەڕێزترینە لە مرۆڤدا، هەر بۆ پارێزگاری ئەقڵەکانمانە کە (مەی) حەرام کراوە.

قورئانی پیرۆز هەواڵمان دەداتێ کە ترێ یەکێکە لە بەخششەکانی خوای گەورە لە دونیادا، هەروەها پێمان ڕادەگەیەنێت کە ترێ یەکێك لە وێنەکانی بەخششە کە چاوەڕێی پارێزکارانە لە بەهەشتی نەمریدا، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا﴾ النبأ/٣١-٣٦، واتە: بەڕاستی بۆ خواناس و پارێزکاران سەرفرازی و خۆشی و شادی و کامەرانی فراوان ئامادەیە. چەندین باخچەی جوان و جۆری ترێ. ئافرەتانی سینە جوان و هاوتەمەن ئامادەیە. لەگەڵ کاسەی پڕ لە شەرابی تایبەتیدا. لەو بەهەشتەدا هیچ جۆرە قسەیەکی پڕوپوچ و درۆ و دەلەسەیەك نابیستن. ئەمەش هەمووی پاداشتێکە لەلایەن پەروەردگارتەوە (ئەی باوەڕدار)، بەخششێکە بە حسابێکی ورد دەبەخشرێت.

ئایەتە پیرۆزەکان دەمانبەن بۆ بەهەشتی نەبڕاوە، تاکو وێنەیەك لە وێنەکانی بەخشین ببینین، ئەوە پارێزکارانن لە ترێکانی بەهەشت دەخۆن، چەند بەتامە!!

کەواتە زانیمان ترێ یانزە جار لەقورئاندا هاتووە، وشەی (عنب) دوو جارهاتووە (لەسورەتی الإسراء و عبس) نۆ جاریش لە سورەتەکانی (الأنعام، الرعد، الكهف، المؤمنون، يس، النحل، النبأ)دا.

(١٤) سیر (الفوم)

بەپێی زۆرینەی بۆچوونەکان (الفوم) لە زمانی عەرەبیدا بریتییە لە سیر (الثوم)، ئەگەرچی هەندێك کەس بە ڕووەکێکی جیا لە سیری دادەنێن، وتراوە: سیر (الثوم) وتراوێکی فیرعەونی کۆنە.

سیر دەچێتە ناو ڕەچەتەی چارەسەری زۆرێك لەنەخۆشییەکانەوە، وەك: خراپی هەرس، گازات، ژانەسك و گرانەتا، هەروەها پاککەرەوەی گەدەیە و ئەمیبا و دوسنتاریا لەناودەبات، چارەسەرێکی بەسوودە بۆ هەلامەت و سەرمابوون و ئەنفلۆنزا.

لە ئاکامی لێکۆڵینەوەیەکی نوێدا کە زانایانی ڕوسیا پێیهەستاون، هاتووە: هەڵمی بەرزەوەبوو لە سیری بێتوێکڵ یان پارچەکراو بەسە بۆ کوشتنی زۆر لە میکرۆبەکان، بینیویانە کە میکرۆبەکانی سیل و دفتیریا بە بەرکەوتنیان بە هەڵمی سیر بۆ ماوەی پێنج خولەك لەناودەچن. لەکۆتاییدا جەخت کرایەوە جوینی سیر بۆماوەی (٣ خولەك) ئەو میکرۆبانە لەناودەبات کە لە جووت ئاڵو (لوزتین) دا کۆبوونەتەوە.

سیر (الفوم) لە قورئانی پیرۆزدا

دیسانەوە دەگەڕێینەوە بۆ ئایەتی (٦١)ی سورەتی (البقرة)، تاکو وێنەیەکی تری نکوڵیکردن و یاخیبوونی (بنو إسرائیل) ببینین، ئەوان بە منەتی خوایی لەسەریان ڕازی نەبوون کە لە گەزۆ و باڵندەی شەلاقەدا خۆی دەنواند، ئەوەتا داوا دەکەن زەوی ڕووەکی خۆییان بۆ دەربێنێت، یەکێك لەوانەی داوایانکرد بریتی بوو لە سیر... پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فَٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ يُخۡرِجۡ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ مِنۢ بَقۡلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا﴾ البقرة/٦١، واتە: داوا لە پەروەردگارت بکە لە ڕزق و ڕۆزی و بەروبوومی زەویمان بۆ بەرهەم بهێنێت لە ڕووەکی پاقلەیی و خەیار و سیر و نیسك و پیاز.

ڕای جیاواز دەربارەی مانای وشەی (الفوم)ی ئایەتەکە هەیە، بەڵام کۆی ڕایەکان لەسەر ئەوەن کە یان سیرە یاخود گەنم و نان. خوای گەورە بە مەبەستی زاناترە.

(١٥) خەیار (القثاء)

ڕەگی ڕووەکەکەی لقدارە وەك تۆڕێك، قەدەکەشی خشۆك و درێژبووەوە و بۆشە، گەڵاکانیش سوك و بچوك و بازنەین، لێوارەکانیان تەواون یان قاش قاش، ڕووی گەڵاکان دەزوولەیان لەسەرە. بەرەکەی درێژکۆلەیە. تۆوەکان هێلکەین، ڕەنگیان سپییە یان شین.

خەیار وەك جۆرێك لە زەلاتـە بـەکاردێت، هـەروەها لـە پزیشـکی میللیـدا بـەکارهێنانی هەیە، پلەی گەرمی لەش کەم دەکاتەوە و بۆ گەدە بەسوودە و میزهێنیشە.

خەیار (قثاء) لە قورئانی پیرۆزدا

جارێکی تر دەگەڕێینەوە بۆ ئایەتی (٦١) ی سورەتی (البقرة) دەبینین خەیار لەو پێنج ڕووەکـەدا باسـکراوە کـە (بنـو إسـرائیل) پەسـەندیان کـرد بەسـەر گـەزۆ و باڵنـدەی شەلاقەدا کە خوای پەروەردگار لە بیابانی (سینا)دا بۆی دابەزاندن.

لە ئایەتە پیرۆزەکەدا تێبینی دەکەین خـەیار یەکەم ڕووەکـە کـە (بنـو إسرائیل) بە دیاریکراوی ناویان هێناوە. ئەوان داوایان کرد زەوی (البقل)یان بۆ بڕوێنێت، وتراوە: ڕووەکی پاقلەیی ئەو ڕووەکە پێگەییوەیە کـە خـەڵك و ئاژەڵانیش دەیخۆن.

هۆیـەکی دیاریکراومـان لانییـە وای لـە (بنـو إسـرائیل) کردبێـت خـەیار پەسەند بکەن بەسەر گەزۆ و باڵندەکەدا و لەپێشەوەی ئەو ڕووەکانەی تردا داوای بکەن کە بە (ناو) لە ئایەتەکەدا هاتوون.

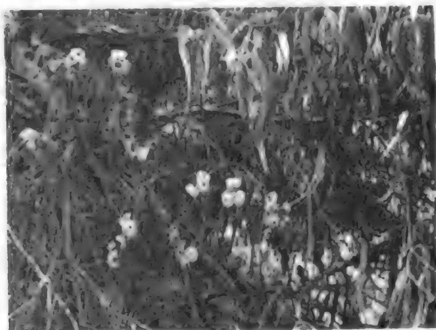
(١٦) کافوور (الکافور)

درەختەکانی کافوور تەمەن درێژن، قەدەکانیان درێژە، گەڵاکانیان سەوزە، گوڵەکانیان سپییە، بەزۆری لە یابان و چین و دوورگەی تایوان گەشە دەکەن. ئوسترالیا بە نیشتمانی بنەڕەتی کافوور دادەنرێت.

کافوور بەو ماددەیەش دەوترێت کە لە دارەکەی دەردەهێنرێت. ئەم ماددەیە دەردەهێنرێت بە بەرکەوتەبوونی پارچەیەک تەختەی داری کافوور بە هەڵم، کافوورەکە لەسەر پارچە تەختەکە دەیبەستێت و چینێکی شێوە زەیتی دروستدەکات. ئەم ماددەیە کۆدەکرێتەوە و کافووری لێ پوختەدەکرێت بەشێوەی کریستاڵی نیمچە ڕوون کە مەیلە و ڕەنگی سپییە و کریستاڵەکان بە کرداری بەهەواداچوون نامێنن. ئەمەش ڕێگایەکە تیایدا کافوور لە دۆخی ڕەقییەوە یەکسەر دەچێتە دۆخی گازی و خەوش لەدوای خۆی جێدێڵێت. لە ئێستادا کیمیاییەکان لە تاقیگەدا دەستکردانە کافوور بەرهەم دێنن. کافوور لە ئامادەکراوەکانی جوانکاری و داوودەرماندا بەکاردێت. ڕۆحی کافوور وەک دەرمانێکی پاککەرەوە بەکاردێت کە لەتێکەڵەیەک لە کافوور و کهول و ئاو پێکدێت بە ڕێژەکانی (١٠:٧٠:٢٠) یەک لەدوای یەک. دەوترێت: کافوور بەسوودە بۆ ژانەسەر و ئاوساوی و چاوئێشە.

کافوور (الکافور) لە قورئانی پیرۆزدا

کافوور وەک زەنجەفیل هەریەکەیان یەک جار لە قورئاندا هاتوون لە میانەی مژدەدانی بەندە باوەڕدارە پاک و چاکەکانی خوا بەوەی پەروەردگاریان لە بەهەشتدا بۆی ئامادەکردوون لە پاداشتی ئەو ناسین و خۆشەویستییەی لە دڵیاندایە بەرامبەر پەروەردگاریان و کاری چاکە دەکەن و گوێڕایەڵن. لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۝٥ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ ٱللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾ الإنسان/٥-٦، واتە: بێگومان چاکان و پاکانیش لە پەرداخێکی پڕ لە شەرابدا دەخۆنەوە، ئاوێتەکەی لە سەرچاوەی کافوورەوەیە. کە کانییەکە بەندەکانی خوا لێی دەخۆنەوە لەهەر شوێنێکدا بیانەوێت هەڵی دەقوڵێنن و فوارە دەکات.

ئەم دوو ئایەتە پیرۆزە ڕوونی دەکەنەوە یەکێک لەو بەخششانەی پەروەردگار بۆ ئەو بەندە چاکانەیی ئامادە کردووە خواردنەوەیەکی بەتام و چێژی (مەی)ە کە بە کافوور تێکەڵ کراوە، ئەو کافوورە لەوپەڕی تام و چێژدایە، لە ڕاڤەی وتەی پەروەردگاردا: ﴿إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ دەڵێن: لە باشی و خۆشی بۆنەکەیدا وەک کافوورە، هەروەک ئەوەی

ستایشی خواردنێك دەكەین و دەڵێن: وەك میسكە. وتراوە: (مەی)ی بەهەشت لە سپێتی و بۆنخۆشیدا وەك كافوور وایە.

پێدەچێت ئەم وێنەكێشانە بەهۆی ئەوەوە بێت كە عەرەب پەرداخە مەیەكانیان بۆ چێژی زیاتر هەندێجار بە كافوور و هەندێجاری تریش بە زەنجەفیل تێكەڵ دەكەن. بەگشتی كەس نازانێت ئاست یان جۆری تام و چێژی بەهەشت دیاری بكات.

هەندێك لە ڕاڤەكارانی قورئانی پیرۆز لەو باوەڕەدان كە كافوور لە ئایەتە پیرۆزەكەدا ئەو كافوورە نییە كە لای هەموان ناسراوە، بەڵكو ناوی سەرچاوەیەكی ئاوە لە بەهەشتدا كە بۆن و سپێتییەكەی لە كافوور دەچێت... ئیتر خوای گەورە بە نیاز و مەبەستی خۆی زاناترە.

(١٧) دارخورما (النخيل)

دارخورما كۆمەڵە ڕووەكێكن كە تەمەنیان بۆ ڕابردوویەكی دوور دەگەڕێتەوە، هەڵكۆڵراوی گەڵای دارخورما دۆزراوەتەوە مێژووەكەی دەگەڕێتەوە بۆ چاخی خشۆكەكان (بەر لە نزیكەی ٢٤٠ملیۆن بۆ ٦٢ ملیۆن ساڵ).

زیاتر لە (٢٧٠٠ چەشن) دارخورما هەیە، ئەم چەشنانەش زۆر جیاوازن لەڕووی قەبارەی دارەكان و شێوەی گەڵا و گوڵ و ئەو بەروبوومەی

بەرهەمی دێـنن. زۆربـەی چەشـنەكانی دارخورمـا قـەدێكی ڕێـك و ڕاسـتیان هەیە، لە هەندێك جۆردا قەدەكەی بەسەر زەویدا درێژدەبێتـەوە، لەهەنـدێك جۆری تـردا قەدەكـەی لـە خاكدا نقوم دە بێـت، چـەند چەشـنێكی تـری دارخورما هەن چەند قەدێكی جیاوازیان هەیە كە لە هەمان بنكـەی ڕەگـەوە دەردێن.

دارخورمـا: سـێبەر، مـاددەی دروسـتكردنی خـانوو و سـوتەمەنیمان دەداتـێ، هــەروەها پیشەسـازی پـەتكاری و گسـك پشـت بـە دارخورمـا دەبەسـتن، ، لــە دارخورمــا زەیــت بەرهــەم دێـت كــە لــەخواردن و ڕووناككردنەوەدا بەكاردێت. هەندێجار تۆو (یان ناوك)ی خورما بەكاردێت لە كاری دوگمە و هەڵكۆڵراوەكاندا (منحوتات)، هـەروەها لـەدوای هـاڕینی وەك ئاڵفی ئاژەڵان بەكاردێت.

دارخورما (نخيل التمر)، لە ئاووهەوای گەرم و وشـكدا گەشـەدەكات. لـە كۆنترین ئەو دارانەشـە كـە مـرۆڤ بەرهـەمی هێنـاوە. شارسـتانییە كۆنـەكان بەلایەنی كەمەوە پێش پێنج هـەزار سـاڵ دارخورمایـان چـاندووە، كـۆنترین شـوێنەواریش كـە بەڵگەیـە لەسـەر چـاندنی دارخورمـا لـە (بابـل)ە كـە مێژووەكەی دەگەڕێتەوە بۆ چوار هەزار ساڵی پێش زاین. لە میسریشدا بـەر لە سێ هەزار ساڵ پێش زاین.

خورمـا ڕێژەیـەكی زۆر كاربۆهێـدراتی بەرهـەمهێنی چـالاكی و جوڵـەی تێدایە. ئاوێتەكانی ئاسـن لـەخۆدەگرێت كـە دەچـنە پێكهاتـەی خوێنـەوە، هەروەها بڕێك لە كالیسیۆم كە دەچێتە پێكهاتەی ئێسك و ددانەوە.

شـیكارییە نوێیـەكان سـەلماندوویانە كـە گلكـی خورمـا (طلـع النخـل) پێكهـاتووە لـە (١٧٪)ی شـەكر و (٢٢٪)ی پـرۆتین و ڕێژەیـەكی بـەرز لـە كالیسـیۆم. هـەردوو ڤیتـامین (G،B) لـەخۆدەگرێت، سـەرباری فۆسـفۆڕ و

ئاسن. سەلمێنراوە کە هۆرمۆنی (ئیسترۆن)ی تێدایە کە هێلکەدان (مبیض) چالاك دەکات و سوڕی مانگانە ڕێکدەخات.

دارخورما (النخيل) لە قورئانی پیرۆزدا

دارخورما لە ڕووەکەکانی تر پتر لە قورئاندا ناوی هاتووە، دارخورما و پێکهاتەکانی زیاتر لە (٤٠) جار ئاماژەی پێدراوە. ڕەنگە ئەوەش بگەڕێتەوە بۆ بایەخی خورما لە کۆمەڵگای عەرەبیدا پێش هاتنی ئاینی ئیسلام و پەیوەستی عەرەب پێیەوە و کاریگەری گەورەی لەسەر ژیانیان، دارخورما کشتوکاڵ و خۆراك و سامانی بووە. ئەوەی دڵنیایی لە پایەی دارخورما دەکات لە کۆمەڵگای عەرەبی بەر لە هاتنی ئاینی ئیسلام کە ناونیشانی سامان و پلەوپایە و ڕەنگە هێز و تواناش بوو بێت، هەروەك ئەوە کە لەقورئانی پیرۆزدا لەسەر زمانی بێباوەڕانی قورەیش هاتووە لە یەکێك لە مشتومڕەکانیاندا لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ): ﴿ وَقَالُواْ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ ٱلْأَرْضِ يَنۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ ٱلْأَنْهَٰرَ خِلَٰلَهَا تَفْجِيرًا ﴾الإسراء/ ٩٠-٩١، واتە: وتیان: هەرگیز ئێمە باوەڕ بە تۆ ناکەین تا کانی و سەرچاوەیەکمان لە زەوییەوە بۆ هەڵنەقوڵێنیت. یاخود دەبێت خاوەنی باخێك بیت کە پڕبێت لە دارخورما و ڕەز و چەندین ڕووبار لەناویدا هەڵبقوڵێت و بەخووڕ و ڕەوان بە ژێریاندا بڕوات.

قورئانی پیرۆز دارخورمای ڕێزدار کردووە بەوەی کردویەتیە یەکێك لە بەخششەکانی پەروەردگار لەسەر بەندەکانی لە دونیادا، لەمبارەیەوە

دەفەرموێت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۗ ٱنظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾الأنعام/٩٩.

یان دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ﴾ الأنعام/١٤١.

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً ۖ لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرْعَ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلْأَعْنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ النحل/١٠-١١.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّٰهُ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍۭ بِهِۦ لَقَٰدِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِۦ جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَٰكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴾المؤمنون/١٨-١٩.

قورئانی پیرۆز هانمان دەدات بۆ تەماشاکردنی ئەم بەخششانە بە چاوی هۆشیارانە و دڵی ئارام و کراوەوە، وەك دەفەرموێت: ﴿فَلْيَنظُرِ ٱلْإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا ٱلْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا﴾عبس/٢٤-٢٩.

ئایەتە پیرۆزەکان بەکۆ ئاماژە دەدەن کە دەرکردنی دارخورما و ڕووەکەکانی تر لە زەوییەوە لە بەڵگەکانن لەسەر توانا و دانایی و بەزەیی بێسنووری خوای گەورە.

لە یەکێك لە ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزدا کە خۆی لەخۆیدا بەپێشینەیەکی زانستی دادەنرێت، قورئان ئاماژە دەدات بە پەیوەندی نێوان ئاسانی لەدایکبوونی کۆرپەلە و خورمای پێگەیشتوو(رطب)دا، پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَهُزِّيٓ إِلَيۡكِ بِجِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ تُسَٰقِطۡ عَلَيۡكِ رُطَبٗا جَنِيّٗا﴾مريم/٢٥، واتە: (ئەی مەریەم) ئەو دارخورمایە (کە پاڵت پێوە داوە) کەمێك ڕابوەشێنە خورمای گەییوت بەسەردا دەبارێنێت.

لە ئایەتە پیرۆزەکەوە پەیوەندییەك ئاشکرا دەکەین لەنێوان خواردنی خورمای گەییو (رطب) و ئاسانی لەدایکبوون، ئەگینا بۆچی خوای گەورە لەکاتی لەدایکبوونی عیسا پێغەمبەردا خورمای گەییو بۆ خۆراکی مەریەم هەڵدەبژێرێت (سەلامی خوایان لێبێت).

لەڕاستیدا ئەم ئایەتە ڕێنماییدەری زانایان بوو بۆ بایەخی خورمای گەییو بۆ ئەو ئافرەتانەی کەوتونەتە سەرزان، لەڕێی تاقیکردنەوە و شیکردنەوە زانستییەکانەوە سەلمێنراوە کە خورمای گەییو ماددەی وریاکەرەوە و چالاککەرەوەی تێدایە کە کاردەکاتە سەر بەهێزکردنی ماسولکەکانی منداڵدان لە مانگەکانی کۆتایی سکپڕیدا، هەروەها یارمەتی هاتنەوەیەکی منداڵدان دەدات لەکاتی لەدایکبوونەکەدا، لەهەمانکاتدا کەمکردنەوەی بڕی خوێنڕۆیشتن لەدوای لەدایکبوونەوە.

جیاواز لەو ڕووەکانەی تر کە لەقورئاندا ناویان براوە، ئاماژە بە چەند بەشێکی دارخورما دراوە، لەوانە: أكمام، جذع النخل، طلع، قنوان، نواة، نقرة، فتيل، قطمير.

وەك چۆن لە دونیادا خورما یەکێکە لە بەخششەکانی خوای گەورە لەسەر بەندەکانی، بەهەمان شێوە یەکێکە لە بەخششەکانی بەهەشتیش، لەمبارەیەوە پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخۡلٌ وَرُمَّانٌ﴾ الرحمن/٦٨.

(١٨) کولەکەئاوی (اليقطين)

(يقطين) بە هەموو ڕووەکێك دەوترێت کە بەسەر زەویدا درێژدەبێتەوە، ئەگەرچی زۆرینەی خەڵك بە (کولەکە)ی دەڵێن.

زۆرینەی جۆرەکانی کولەکە گەڵای گەورەیان هەیە، گوڵی نێرە و مێیە بەرهەم دێنێت و تەنها گوڵە نێرەکان دەنکەهەڵاڵە (لقاح) هەڵدەگرن کە هەنگ بۆ گوڵە مێیەکانی دەگوێزێتەوە، لەپاشان گوڵە مێیە پیتراوەکان دەگۆڕێن بۆ بەر. بەری کولەکەئاوی بەگشتی گۆیی یان هێلکەیین. لەناو بەرەکەدا بۆشاییەك هەیە تۆوەکان دەپارێزێت. بەری زۆر لە جۆرەکانی کولەکەئاوی (يقطين) دەگەنە (٧-١٠کیلۆگرام). لەهەندێك حاڵەتدا کێشی کولەکەکە دەگاتە (٩٠ کیلۆگرام). زۆربەی بەرەکان ڕەنگیان پرتەقاڵییە، ئەگەرچی هەندێکیان سپی یان ڕەنگی تریان هەیە.

کولەکەئاوی سەرچاوەیەکی گرنگی پۆتاسیۆم و ڤیتامین (A)، هەروەها تۆوەکانی پرۆتین و ئاسنیان تێدایە، ئەمە و هەندێك لە کشتیاران ئەم ڕووەکە وەك ئالفی مەڕ و مالآت بەکاردێنن.

کولەکەئاوی پایەیەکی ناسراوی هەیە لە پزیشکی میللیدا، چارەسەری زۆر لەنەخۆشییەکانە.

کولەکە (الیقطین) لەقورئانی پیرۆزدا

خوای گەورە لە میانەی چیرۆکی "یونس" پێغەمبەردا و لە سورەتی (الصافّات)دا دەفەرموێت: ﴿ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ ٱلْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَٱلْتَقَمَهُ ٱلْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِى بَطْنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَٰهُ بِٱلْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴾الصافات/١٣٩-١٤٧، واتە: بەڕاستی (یونس)یش لە پێغەمبەرانە. کەچی بەرەو کەشتییە پڕ لە کەلوپەل و خەڵکەکە ڕایکرد. ئەوسا بە ناچاری بەشداری قورعەی کرد، لەڕیزی ئەوانەدا بوو کە لە قورعەکەدا سەرنەکەوتن. ئینجا نەهەنگێك قوتیدان لەکاتێکدا کە شایانی سەرزەنشت و گلەیی بوو (چونکە پێش ئەوەی خوا مۆڵەتی بدات نەتەوەکەیی بەجێهێشت). خۆئەگەر لەو کەسانە نەبوایە کە تەسبیحات و یادی خوا دەکەن و نەیوتایە: ﴿پەروەردگارا! هیچ خوایەك نییە جگە لە تۆ، پاکی و بێگەردی و ستایش شایستەی تۆیە و من لە ستەمکارانم﴾، ئەوا لە سکی نەهەنگەکەدا دەمایەوە تا ڕۆژێك کە هەموان زیندوو دەکرێنەوە.

لەوەودوا فڕێماندایە چۆڵییەکی بێ گژوگیا و ڕووەك بێهێز و ماندوو و نەخۆش. ئینجا ڕووەکی کولەکەی گەورەمان بۆ پێگەیاند. پاشان گەڕانمانەوە و ڕەوانەمانکرد بە پێغەمبەرایەتی بۆ لای سەد هەزار کەس و زیاتریش دەبن (کە نەتەوەکەیەتی).

لەڕاستیدا ئەوەی لەم چیرۆکەدا مەبەستە کولەکەئاوییە کە خوای گەورە بۆ "یونس" پێغەمبەری (سەلامی خوای لێبێت) پێگەیاندووە. هەندێك لە زانایان وتوویانە: (يقطين) کۆمەڵێك ڕووەك دەگرێتەوە، وەك کولەکە، تاڵگە و کاڵەك و شوتی. هەندێك لە ڕاڤەکارانیش بۆ ئەوە چوون کە (يقطين) بریتییە لە داری هەنجیر، وتراوە: ڕووەکی مۆزە، یونس پێغەمبەر بە گەڵاکانی خۆی داپۆشیوە و لەژێر لقەکانیدا حەساوەتەوە و لە بەرەکەی خواردووە. بەڵام بۆچوونی کۆی ڕاڤەکاران لەسەر ئەوەیە کە مەبەست لە (يقطين) بریتییە لە کولەکەئاوی.

هەندێك لە ڕاڤەکاران هەوڵیانداوە هۆی هەڵبژاردنی ڕووەکی کولەکە دیاری بکەن کە خوای گەورە بۆ پێغەمبەرەکەی پێگەیاند. کۆی ڕاڤەکاران گەیشتنە نیمچە هاوڕاییەك لەسەر ئەوە کە کولەکە سوودگەلێکی هەیە، لەوانە: خێرایی ڕوان و پێگەیشتنی، بەرەکەی بە کاڵی و کوڵاویش دەخورێت. سیفەتێکی تریش هەیە بایەخی لەوانەی پێشوو کەمتر نییە، ئەویش ئەوەیە کە مێش لە ڕووەکی کولەکەئاوی (يقطين) نزیك ناکەوێتەوە. پێویستە وێنای ئەو حاڵەتە بکەین دەبێت کام لە نەخۆشییەکان تووشی پێغەمبەری خوا یونس (سەلامی خوای لێبێت) ببێت ئەگەر لەدوای دەرچوونی لە سکی نەهەنگەکە مێش هێرشی بۆ بکات؟ لەبەرئەوەی خوای گەورە بەخشندە و میهرەبانە ناکرێت پێغەمبەرەکەی لە سکی نەهەنگ ڕزگار بکات و بیخاتە بەردەم مێش.

سەرچاوەكان

١. تەفسیری ئاسان، بورهان محمد أمین
٢. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكریم، عبالرحیم الماردینی
٣. موسوعة الإعجاز العلمـي في القـرآن الكـريم و السـنة المطهـرة، يوسـف الحاج أحمد
٤. الموسوعة الذهبية في إعجاز القرآن الكـريم و السـنة المطهـرة، د.أحمـد مصطفى متولى
٥. موسوعة الإعجاز القرآنى في العلوم والطب و الفلك، د.نادية طيارة
٦. عـالم النبـات في القـرآن الكـريم، د.عبـدالمنعم فهـيم الهـادي و د.دينـا محسن البركة

تێبینی:

ئەو ڕووەكانەی لە قورئانـدا هـاتووە، كـە بەشـێكی ئـەم كتێبەیـە، سەرجەمی بەشەكە لە كتێبی (عالم النبات في القرآن الكريم) وەرگێراوە.

جێـی ئاماژەیـە هـەردوو نووسـەری كتێبەكـە ئاماژەیـان بـە دوو دانـە ڕووەكـی تـر كـردووە كـە لێـرە دانـەنراوە لەبەرئـەوەی بەتـەواوی یەكلانەبوونەتەوە كـە ئامـاژەی ڕووەكـە و ئێمـەش بـە پێویسـتمان نـەزانی باسیان بكەین، ئەوانیش: (الخمط و المتكأ).